

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ

Написав д-р Богдан ГНАТЕВИЧ, б. сотник У. С. С.

І. ПОЧАТКИ У. С. С. І ПЕРШІ ПОХОДИ

Початки стрілецької організації. Дня 28 червня 1914 р. під час величавого краєвого Сокільсько-Січового Здвигу, що відбувся з нагоди сотих роковин народин національного генія України, вулицями Львова пройшов величавий, багатотисячний похід січово-сокільських організацій. У цьому поході, в передніх його лавах, ішли стрункі ряди Січових і Сокільських Стрільців. Попереду кінний відділ Січових Стрільців I з провідниками всіх стрілецьких організацій, за ним частинно озброєні сотні й чети: академічного товариства Січових Стрільців, львівських Січових Стрільців II, Бориславців, Яворівців і Сокільських Стрільців зі Львова. Всі — в одностроях.

Це був перший прилюдний виступ нової стрілецької організації, що поставила собі за мету підготувати українську молодь до збройної розправи з найгрізнішим ворогом українського народу — з Москвою.

Сама ідея військового вишколу молоді зародилась ще кілька років перед світовою війною, мабуть 1911 р.; такі серед самої молоді. Її почали здійснювати в тайних, чи напівтайних середньо-шкільних і університетських пластових та освітніх гуртках. Але щойно за балканської війни, коли помітно загострилося суперництво між Росією і Австрією й зарисувався неминучий конфлікт між цими державами, ця ідея, виплекана в душах української молоді, найшла відгомін і в політичних колах і серед тодішніх спортивно-руханкових товариств, Січей і Соколів.

Дня 15 грудня 1912 р. довірочні збори «Українського Студентського Союзу» рішили почати військове навчання серед молоді, та 16 грудня Міжпартійний Комітет узявся випрацювати й передати владі на затвердження статут «Українського Стрілецького Товариства». Рівночасно «Український Січовий Союз» старався про затвердження статутів для свого «Товариства Українських Стрільців». Коли

Обидва статuti влада відкинула, голова «Січового Союзу» д-р К. Трильовський виведив у галицькому намісництві затвердження іншого статуту «Товариства Січових Стрільців», що був майже вірним перекладом статутів польського «Стшельца». Після його затвердження 18 березня повстає у Львові перше стрілецьке товариство «Січові Стрільці», до якого незабаром приєднуються товариства на провінції. Першим провідником «Січових Стрільців» у Львові став відомий львівський адвокат д-р В. Старосольський, його заступником Д. Катамай, пізніші старшини У. С. С. Товариства «Січових Стрільців» формально залишилися самостійні, цього вимагав статут, але насправді їх об'єднувала і проводила ними т. зв. Стрільцька Секція при «Укр. Січовому Союзі». Незабаром до «Січових Стрільців» вступив і академічний стрілецький гурток, що його зорганізували колишні члени середньошкільних пластових гуртків під проводом студ. філософії І. Чмоли. Та, коли під час праці академічне товариство не згодилося признати над собою верховодства «Січового Союзу», тоді він 25 січня 1914 р. заснував у Львові інше товариство під назвою «Січові Стрільці II», де головою вибрано студ. прав Р. Дашкевича, пізнішого старшину київських Січових Стрільців. Крім цих обох осередків стрілецького руху, восени 1913 р. повстав у Львові ще й третій — «Стрільцький Курінь» при товаристві «Сокіл», з гуртками на провінції.

Такий був початок на галицькій Україні стрілецького руху, що взявся пропагувати серед української суспільності ідею збройної боротьби і працювати для віднови української збройної сили. Змагання української молоді натрапляли спершу на великі перепони, головні від краювої адміністрації. Вона старалася спинити новий рух, і вдержати його бодай у «безпечних» і нешкідливих межах. Ідея військової організації з трудом промощувала собі шлях і серед власного громадянства. Бо воно, зайняте тоді геть чисто культурною роботою й боротьбою за політичні права народу в Галичині, виявило для цієї ідеї мало зрозуміння. Та ці перепони ентузіазму української мови не зменшили. Вона не оглядалась на «тверезі» голоси старших, училась військового ремесла, невтомно популяризувала гасло «війна за Україну» й за її державну самостійність.

Правда, ця праця не йшла спільно, в одній організації, вона розбивалася на три осередки. Але всі вони залишилися

в постійному контакті між собою і в деяких імперезах виступали разом. До Січових Стрільців I належали самі студенти вищих шкіл і ця організація обмежилася лише на Львів. Складом і програмою праці вона була наче школою старшин. Працювала вона у двох напрямках: над ідеологічним перевихованням молоді під гаслом збройної боротьби за самостійність нації, й над усебічною підготовкою своїх членів до військового ремесла.

Для цього студентська молодь вже на початку 1913 р. почала видавати ідеологічний журнал «Відгуки» під редакцією студ. університету О. Кучерішки. Девізом цього журналу була українська держава і збройна боротьба за її самостійність. Коли ще цілий 1913 р. військово-вишкільна праця Січових Стрільців I була доволі слаба й обмежувалась головні теоретичними викладами, вже в шкільному році 1913-14 вона сильно оживилась. Крім теоретичних курсів, члени товариства відбувають боеві вправи, вчать стріляти. Деякі члени, напр. О. Квас, В. Кучабський, Б. Гнатевич і ин. взяли скласти українську військово-термінологію й підручники. У висліді цієї праці появилися ще до війни в «Бібліотеці вічного революціонера» перші три підручники про кріси системи Манліхера і про військово картографію.

Так само і в «Січовому Союзі» йшла жива організаційна й вишкільна робота. Вже в 1913 р. повстало кілька товариств на провінції, у 1914 р. їх число, не зважаючи на різні перепони від адміністрації, значно зросло, так що до війни Союз нарахував їх 96. Дуже енергійно і з великим успіхом працювали товариства головні у Львові під проводом Р. Дашкевича, в Бориславі під проводом інж. Ф. Левицького і в Сокалі під орудою О. Демчука та в Яворові. Січові Стрільці II у Львові гуртували головні міський елемент, ремісників і робітників. Роботу проводили студенти університету, які творили в товаристві 1-у чету. Тут повстала й окрема жіноча чета під орудою студ. університету О. Степанівної, пізнішого хорунжого У. С. С. Січові Стрільці II й бориславський відділ перші добули більшу кількість крісів системи Верндля, Манліхера і Кропачка.

В березні 1914 р. знову об'єдналися обидві львівські стрілецькі організації С. С. I і С. С. II до спільної праці. Тим-то й живіше пішла робота не лише у Львові, але й на провінції. Вислідом цієї спільної праці обох товариств було поширення сітки товариств, скріплення вишкільної праці й видання першого повного «Правильника піхотинця».

І з третього осередку стрілецької організації, товариства «Сокол» вийшло кільканадцять стрілецьких гнізд на провінції. Як слід працювали секції в Тернополі, в Чорткові, Золочеві, в Городку та у Львівському повіті. Львівський курінь під проводом визначного діяча сокільського руху С. Горука, а потім від весни 1914 р. під командою д-ра Є. Шухевича, раз-у-раз зростає. Сокільські стрільці вчилися військової муштри, боевої справи і владжували курси стрільби. «Запорізькі Вісті», тодішній орган «Сокола-Батька», пропагував ідею військового вишколу і друкував фахові статті з різних ділянок військового знання...

З цих кадрів передвоєнних стрілецьких товариств дістав пізніше легіон У. С. С. чимало ідейних провідників, старшин і підстаршин.

На весну 1914 р. всі стрілецькі товариства почали готуватися до великого краевого Сокільсько-Січового Здвигу на червень. На це свято повинно було все зорганізоване стрілецтво явитися в одностроях. І дійсно, 28 червня виступило в поході яких 500 умундурованих і наполовину озброєних стрільців.

Коли сполудня на здвиговому майдані станули вибрані чети стрілецтва до боевих вправ, саме тоді надійшла до Львова телеграфічна звістка, що в Сараєві, столиці окупованої Австро-Угорщиною балканської провінції Босни, від кулі сербських змовників упав наслідник престолу архідук князь Фердинанд із дружиною. Цим чином мстилася невелика Сербія за окупацію Босни.

Цей стріл, що його вимірили у груди Фердинанда, сербський націоналізм і московський імперіалізм, що йому допомагав, був гаслом до світової війни.

Завдяки Стрілецтву, український нарід Галичини станув до неї хоч нехібно трохи підготований. Стрілецтво саме вийшло в цей світовий крутіж як активний оборонець національних прав у Галичині і як авангарда визвольних змагань українського народу.

Мобілізація У. С. С. Після проголошення Австрією війни Сербії (28 липня 1914 р.) вже не було ніяких сумнівів, що конфлікт не обмежиться на обидві зацікавлені держави. Було ясно, що за Сербію заступиться Росія і що це доведе до збройної розправи між обома ворожими таборами — Антантою (Англією, Францією й Росією) і т. зв. Союзом Осередніх держав — Німеччиною й Австро-Угорщиною. Та нарешті, в цій світовій війні буде вирішуватися доля ук-

раїнського народу. Тим-то старшина об'єднаних Січових Стрільців у Львові, на звістку про загальну мобілізацію, розіслав всім членам наказ явитись до Львова на день 3 серпня.

Підо впливом подій і за почином Стрілецтва об'єдналися дня 2 серпня всі українські політичні партії до спільної акції і для цього вибрали «Головну Українську Радугу» з д-ром Костем Левицьким на чолі. Цей новий політичний провід перебрав у свої руки і справу організації українських добровольців. Для цього Г. У. Р. покликала до життя окрему установу «Українську Боеву Управу», що мала бути верховною владою майбутньої української військової організації; легіону Українських Січових Стрільців. Проводив нею відомий організатор Січей др. Кирило Трильовський.

Дня 6 серпня, після проголошення війни Росією, обидві провідні установи виступили з відомим маніфестом до українського народу. В ньому з'ясовували вони становище українського народу, його готовість станути в боротьбі по стороні осередніх держав і закликали українську молодь голоситись під жовто-блакитний прапор Українського Січового Стрілецтва, для збройної розправи з москалями. На маніфест відгукнулося все українське національно-свідоме громадянство. Справою організації легіону захопилась не лише молодь, їй щиро співчувало й старше громадянство, весь народ, без різниці стану й політичних переконань. Мало залишилось між громадянами таких, що не бажали б були тоді допомогти чим-небудь організації українського легіону.

На удержання добровольців посипалися з усіх сторін краю щедрі жертви. За місяць серпень український, здебільша малоземельний селянський нарід, склав кількості тисяч корон гробшима, дорожцінностями і в натурі. В тому самому часі зголосилося понад двадцять тисяч добровольців із цілого краю. Так відгукнувся український народ зах. земель після вікової неволі на поклик боевої сурми, до збройної розправи з ворогом нації. Таку жертву склав він австрійській державі у хвилині потреби, в обороні її цілості і в надії, що при допомозі її та Німеччини вибере своїй нації кращу долю.

Ця прихильність, ентузіазм і оптимізм українського народу супроти Австрії був на початку війни природний і цілком

оправданий. Осередні держави йшли проти гнобителя українського народу. Хоч які там і не були б вигляди на сповнення бажань українців, їх місце, нічого казати, було по стороні центральних держав, проти Росії і проти всіх її союзників! Це становище галицьких українців не змінилося в основі аж до 1917 р., не вважаючи на всю лиху долю, що спала на нього від австрійського уряду й австрійсько-угорських військ. Український народ Галичини так довго залишився вірний Австрії, хоч війна знищила його край, хоч населення терпіло від знущань, а сотні тисяч української молоді кривавились за Австрію на всіх боєвих фронтах. Правда, мерзотня поведінка австрійської влади, головню її адміністрації в Галичині з українцями, табори інтернованих, грабунки майна і присуди смерті за здогадну зраду Австрії захитали незабаром безмежним кредитом і беззастережним підпорядкуванням добра українського народу інтересам австрійської держави. Але щойно під впливом національної революції на Наддніпрянщині 1917 р. галицькі українці закинули дотеперішню орієнтацію.

Після проголошення маніфесту українська молодь Галичини почала масово зголошуватися в ряди Січового Стрілецтва. Вона збиралася спершу в повітових осередках, де почали працювати експозитури Боевої Управи, її Повітові Комітети. З повітів добровольці переходили до більших осередків, таких як Чортків, Тернопіль, Коломия, Станиславів, Золочів, Перемишль, Дрогобич, Стрий і ин. Відтіль їх партіями відсилали до Львова, та, після його евакуації, всі ті добровольці, що їх по дорозі не встигла захопити інвазія москалів, зібрались у Стрию.

Українська суспільність Галичини не була приготівана до творення власної військової організації. Ті невеличкі, слабо зорганізовані й мало вишколені кадри Стрілецтва, що повстали в краю до війни, не могли опанувати вимог організації, що з дня на день росла. Бракувало для цього досить військово-освічених людей і грошевих засобів. Добровольців треба було примістити, нагодувати, зодягнути, вишколювати. Не диво, що в початках усього не доставало, що все роблено нашвидку, примітивно, неправними руками. А проте жертівність суспільности і добра воля людей перемогла перепони.

Найбільші перепони натрапили тодішні провідники Стрілецтва саме там, де найменше того сподівались — від австрійської військової влади. Хоч уряд на організацію легіону

дав дозвіл, його адміністраційні та військові виконавці на місцях, серед яких було чимало поляків, свідомо спинювали розвій стрілецької організації. Лише цим можна собі пояснити такі дивовижні факти, як — розгонювання добровольців на провірції, відмова видавати зброю й дуже пинява та скупа матеріяльна поміч. Можна сміло ствердити, що цілий місяць серпень кільканадцять тисяч українських добровольців утримувало виключно українське-громадянство. Але захоплення фактом творення власного військового стягу та ідеєю боротьби з московським царатом було таке велике, що ті, які мали ідею здійснити, незвірювались першими невдачами й турботами. Українська суспільність подала їм помічну руку. Вона подбала про приміщення, яке влаштувано у приватних школах, по бурсах та українських установах. Селяни довозили, дуже часто безплатно, харчі. Комітети пань дбали за прохарчування. За гроші, складені громадянством, закуплено кухонний посуд, одяг та обуву для тих, що потребували і найконечніші річі з військового виряду. Уладжено захисти для хорих. Матеріяльні потреби майбутнього Стрілецтва заспокоєно, хоч як воно було важко незаможному українському громадянству.

Найважче прийшлося з вишколом добровольців. Стрілецьких інструкторів, тих, що трохи привчилися воєнного ремесла перед війною, було небагато. Ще менше найшлося у стрілецьких організаціях колишніх військовиків. На домагання Боевої Управи, військова влада погодилася звільнити з армії 100 старшин, але до кінця серпня вдалося відшукати і звільнити всього яких 20 запасних старшин, старшинських кандидатів і підстаршин; між ними Дмитра Вітовського, що став одним з передових стрілецьких старшин та ідеологічним провідником Стрілецтва. Під проводом цих старшин, що обняли команду над сотнями й куренями, почалася вишкільна праця. Щойно дня 10 серпня стрільці у Львові одержали 1000 крісів старої системи Верндля.

Команду над легіоном Українська Боева Управа доручила спершу Теодорові Рожанковському, а після його резигнації, заслуженому тодішньому діячеві, управителеві укр. ротаїнської гімназії, Мих. Галушинському. Знову ж на домагання Гол. Української Ради приділено на команданта легіону полковника кінноти Моліка, чеха, що залишився в легіоні недовго. Він лише на початку занявся був вишколом Стрілецтва тоді, коли Михайло Галушинський мав у руках організаційні та матеріяльні справи. Спроби голови Г. У. Р. д-ра

К. Левицького приєднати на команданта легіону. полк. гр. Шейтицького, стрінулися з його відмовою.

Коли австрійська армія під проводом ген. Брудермана програла 26 серпня бій з москалями під Золочевом, і фронт відступив на Золоту Липу, почато евакуювати Львів. Тим-то 30 серпня сполудня всі добровольці, що зібрались у Львові, а було їх около 2000 людей, виїхали до Стрия.

У. С. Ст. у Стрию й на Закарпатті. До Стрия заїхали також всі добровольці з півдня й заходу краю. Це вперше зібрались усі стрілецькі добровольці разом; зібрались їх 10 тисяч народу. Докладного числа, на жаль, ніхто з учасників цього здвигу не записав...

У місті і так було повно всякого війська, тим-то січовиків примістили на Ланах, на передмісті Стрия.

У Стрию вперше не стало у стрілецькій касі грошей. Половину краю заняли москалі. Західня частина поринула в метушні воєнного хаосу й не було до кого звернутися - по гроші. Довслось застукати до дверей австрійської влади. А вона — зажадала насамперед зложення обов'язкової присяги і приголосила зменшення числа організації до 2000 людей. Це викликало гострої протести між стрільцями. Але жадання військової влади були такі категоричні, що не помогли ні інтервенції команданта легіону М. Галущинського, ні тим менше протести опозиції, що домагалася присяги на вірність Україні і вдержання всіх зголошених добровольців у легіоні. Коли вимога скласти присягу була зовсім оправдана, очевидно, зі становища австрійської влади, то друге жадання військової влади залишиться на все в історії воєн, та зокрема, в історії австрійської армії й державного правління безприкладним абсурдом. Коли нарешті не помогли ніякі речеві аргументи і коли серед опозиції перемогла ідея за всяку ціну вдержати нехай би числом і малий легіон, 2500 вибраних добровольців склали дня 3 вересня присягу. Кілька тисяч тих, що залишилось поза реєстром, мусіли огірчені повернутися додому. Більшість їх після звільнення Галичини дісталася таки в ряди Стрілецтва.

Того самого дня, коли У. С. С. склали присягу, вони заванувались і поспішно виїхали через Лавочне на Закарпаття, до Горонди і Страбичева. Бо вже попереднього дня, себто 2 вересня, москалі, після перемоги над Золотою Липою, зайняли Львів.

Іхало Стрілецтво до своєї нової Січі тим шляхом, якого

боронили взимі 1914 р.-і яким верталися назад до батьківщини в січні-лютому 1915 р.

У новій стоянці Стрілецтво поділили на два і пів курені. І курінь, що ним командував спершу д-р М. Волошин, і ІІ півкурінь, із командантом д-ром С. Шухевичем, примістилися разом із командою легіону в Горонді. ІІ курінь під проводом Г. Коссака в сусідньому селі Страбичеві. Як-стій почалась енергійна вишкільна праця. Ворог займав Галичину і треба було швидко готувитись до боїв. Але це найважливіше в тому часі завдання стрілецтва наскочило на непоборні труднощі й перепони. Число старшин і підстаршин, що їх удалося витягнути з австрійської армії, було незначне. Між ним не було ні одного професійного старшини і підстаршини. Вишколом цієї сотні кермував командант сотні, який мусів учити не лише рядовиків, але приучувати й майбутніх старшин та підстаршин. А проте молодість, добра воля й інтелігенція стрілецтва перебороли всі перепони і поступи були замітні.

Найбільше докучав у вишкільній справі брак зброї й виряду. Правда, кілька днів перед виїздом перших сотень у поле, легіон одержав іще кількисот німецьких автоматичних крісів системи Мавзера, та їх разом із Верндлями не стало для всіх. Кріси не мали ременів, треба було замість них уживати шнурків. Не було набійниць, поясів, ні наплечників; з виїнятком крісів не було нічого, чого потребує вояк до науки й життя. До виїзду перших сотень не дали легіонові військового одягу, ні жадної речі з військового виряду. На вправи стрільці ходили у своєму цивільному одягу і в підраних черевиках.

Масове проживання по селянських хатах та по клунях, без накривал, неправильне харчування, брак теплого одягу й обуви, організаційні й матеріальні недомагання погіршили здоровля стрільців і спинювали вишкільну працю. Серед таких умов почало працю Січове Стрілецтво, цвіт українського народу, його авангарда в боротьбі за визволення. Лише великому ідеалізові, стійкості й запалові, яким горіли серця цих молодих авангардистів, треба завдячувати, що почин не розбився об перепони та злидні перших днів і що з нього виростло Велике Діло.

Але Стрілецтву таки не довелось завершити військового вишколу. Коли москалі після розгрому австрійських армій увійшли в Карпати, сотні легіону пішли в бій.

Перші бої. Дня 10 вересня австрійсько-угорська армія програла бій під Львовом, її недобитки подалися на захід.

і в Карпати. Москалі окружили Перемишль і майже без спротиву заняли ціле Підгір'я. Тоді австрійське командування почало нашвидку організовувати оборону карпатських переходів, щоб москалів не пустити на Угорщину. До цього вони вжили здебільша тих, що мали хоронити порядків у краю, вояків загального ополчення й різних наборів зорганізованих відділів, що були лише під рукою. Тоді прийшла черга й на У. С. С. Дня 10 вересня виїхала до Верецьких найкраще вишколена сотня Василя Дідушка, що складалася здебільша з інтелігентів, гімназійних учнів, студентів та абсолювентів університету. Кілька днів опісля 17 вересня кинула Горонду друга сотня під проводом Осипа Семенюка. Її післали до Сянок, під розпорядок боевої групи полк. Дрекслера.

Обидві сотні виїхали з Горонди несподівано так, що їх не встигли були навіть умундурувати. Польові однострої прийшли для У. С. С. щойно 23 вересня, тоді, коли обидві сотні стояли вже на фронті. Вони дістали лише старі австрійські сині плащі, військову шапку й по 1 сакві. Поїхали у своїх, здебільша цивільних одностроях, озброєні у Верндлі, без наплічників і без набійниць. Але виїхали з захопленням вирізнених неофітів, яким горондівське, хоч і недовге, важке і недостатнє життя надоїло. Щойно в перших днях побуту на фронті обидві сотні запасалися від недобитків у крісін Манліхера, деякий набір і зорганізували своє власне постачання.

До 25 вересня сотні виручали стару лянштурму та мадярських жандармів із когутячими перами на чорних повстанних капелюхах, яких стягнули були також до оборони загрожених границь Мадярщини, у стежній і сторожевій службі. Сотня Дідушка в околицях Гусного й Верецьких, сотня Семенюка — в околиці Сянок.

25 вересня московські кінні стежі зблизилися до лінії передової австрійської сторожі під Сянками. Того дня дві частини сотні Семенюка, що вийшли були на стежі в напрямі Турки, стрінулися з кінним роз'їздом кубанських козаків, які вже попереднього дня зайняли були Турку. З виправи вернулися з трофеями, із одним козацьким конем у повному наряді і різною козацькою зброєю. Була це перша зустріч українського війська з москалями.

27 вересня 2 чети сотні Дідушка, що стояли у Верецьких, пішли із загonom сот. Фіца до Ботелки. Завдання цього загону, що складався з 1 сотні кінноти, 1 чети мадярських

жандармів та 2 чет У. С. С., було — спинити наступ москалів на Сянки. Правда, загін виконав своє завдання; він ударив на шляху, що веде зі Сянок до Турки, на московську валку артилерії, розбив її, але, з підходом ворожої піхоти, завернувся назад; москалі, що йшли цілою дивізією, заняли того самого дня Сянки й Ужоцький провал.

В бою за Сянки, що тривав від 10 год. ранку до смерку, сотня Семенюка прийняла военні христини. Москалі кинули до бою 2 полки кубанських козаків і відразу добули перевагу. Сотня пішла до бою роз'єднана: I і III чета боронили шляху на південь Сянок недалеко залізничної зупинки Ужок; IV чета — горбів над Сянками, а зате II чета — стрілецьких ровів над стацією Ужок. Бій тривав до 5 год. сполудня. До полудня москалі заняли Сянки і ввечері вигнали з окопів останню чету У. С. С., що боронили стацію. У. С. С. уступили з поля бою останні, вже тоді, коли москалі обійшли були їх з усіх боків.

Другого дня зібрались недобитки сотні в Великій Березні на Закарпатті, яких 35 км. на південь Сянок. В бою під Сянками впали перші жертви відновленого українського війська. Воно утратило 5 убитих. М. и. полягли Іван Козьол, Іван Юрїїв, Василь Грицина і Данило Корїнь; перший та останній з них — це учні української академічної гімназії у Львові; кількох стрільців дісталася в полон.

Другого дня, 28 вересня, москалі перейшли теж галицько-мадярську границу між Климцем і Вербяжем і заатакували сотню Дідушка в Верецьких. Їх боронили спершу дві чети (II і IV.), і вже під час бою долучили ще дві інші, що попереднього дня були під Ботелкою. Сотня вдержалася на становищах до вечора й завзято боронила Верецьких, обабіч дороги. Жертви бою були: 10 убитих, 11 ранених, 8 пішло в полон.

Ці перші бої У. С. С. в обороні рідних Карпат започаткували збройні визвольні змагання українського народу. Ця горстка українських добровольців, кинена немов випадково, в розбурхане море світових змагань, стала заборолом найсмільвіщих мрій народу — початком його збройної сили й боротьби за українську державу.

У. С. С. на партизанті. Двацятки. За той час австрійське командування, щоб рятувати загрожену Мадярщину й загородити москалям шлях на Відень, перекинуло в найбільш ослаблений відтинок боевого фронту, на Сянки, 2-у армію. В напрямі Верецьких, Лавочного і Стрия поставлено

новосформовану боеву групу під проводом ген. Гофмана. З неї створено незабаром корпус Гофмана, якому в 1916 р. дали порядкове число XXV. До цієї групи, що складалася спершу з кільканадцятьох куренів, здебільша загального ополчення, малого відділу кінноти та 2 батареї легких польових гармат старого зразку, приділено й У. С. С.

Всю силу корпусної групи поділили на три бригади чч. 129, 130 і 131. Дві перші злучили в дивізію, що одержала ч. 55, 131 бригаду залишили самостійною.

Легіоні, єдиній формації з молодим вояцтвом, команда корпусної групи придумала окреме завдання, задумала вжити його до партизанки. Автором цього своєрідного на тодішні часи пляну був молодий і здібний поручник австрійської генеральної булави П. Кватернік, з роду — хорват. Увесь легіон задумали поділити на гуртки й вислати на заді ворога. Вони мали нищити предмети зв'язків — залізничні шляхи, мости, телефони й телеграфи, склади, із засідок непокоїти більші та нищити менші відділи і штаби. В гористому, інколи тяжко доступному карпатському терені, ведення такої малої війни в запіллі ворога було зовсім можливе, хоч це і грозило знищенням легіону. На щастя, цей плян не вдався й легіон зацілів. А не вдалося тому, що серед тодішнього безладдя в австрійській армії організація такої справи, як партизанка, була неможлива. Вона вимагала передусім совісної підготовки й доброго вишколу, досвідних провідників і відповідного виряду: й нарешті доброї волі й охоти тих, що їх посилали на таку справу. Всіх цих передумов не було, тим-то й не диво, що плян на самому початку заломився.

А проте командування при своїй намірі залишалось і вже 26 вересня до Волівця від'їхали 3 чергові сотні Горука, Дудинського й Будзиновського, ясна річ, озброєні старими Верндлями й без відповідного виряду. У Волівці кожну сотню поділили на 10 самостійних ватаг, із командантом, його заступником і 18 стрільцями. На дорогу кожний учасник ватаги одержав 40 корон на харчі і, крім цього, командант ватаги ще 400 корон на спільні видатки. Ватаги мали, кожна окремо, перейти власний і ворожий фронт і діяти в означеному районі. Після чотирьох тижнів партизантки ватаги повинні були вернутися назад.

Дня 28 вийшли на партизантку ще дві сотні під проводом Е. Коника та І. Барана. Вони мали перейти фронт далі на схід в околиці Синяка.

Тим часом боєвий фронт, що донедавна держався на га-

лицькій території, москалі зіпхнули з Бескиду на Закарпаття. Коли в такому грізному часі появились на Бескиді стрілецькі ватаги, команданти австрійських відділів, що стояли в бою з москалями, почали виловлювати двадцятки і включати їх до своїх сотень. Таким чином, багато двадцятки, заки дійшли до передових част, опинилися під чужими стягами. Інші, побачивши долю своїх товаришів, звернулися прямо до Волівця. Нарешті, кілька двадцятки, бажаючи обминути потону й виконати наказ, перейшли горами в околиці Волового і пробували там щастя. Але, поблукавши деякий час по горах, завернулися до Волівця або до Коша; в Горонду Лише одній ватазі-двадцятці, під проводом Г. Іваненка, вдалося перейти в Дрогобиччину, звідкіль учасники її повернулися до легіону щойно після звільнення Галичини.

Коли нарешті в перших днях жовтня виявилось, що із «геніального» пляну Кватерніка серед умов повного безладдя нічого не вийде, команда групи наказала всім ватагам і тим сотням, що стояли на фронті, знову зібратися в Чинадєві, на Закарпатті.

Там сотню Е. Коника розформовано і створено з неї 3 самостійні ватаги, що виступали пізніше під час жовтневого походу на Стрий і Дрогобич.

Сотні Барана, Букшованого, Дудинського та І. Коссака увійшли до куреня Г. Коссака; зі сотень Будзиновського й Вітовського сформовано півкуринь під проводом д-ра С. Шухевича. 7 жовтня куринь Коссака попрямував до Верецьких, а півкуринь виїхав на Ужок до Турки.

Офензива в жовтні 1914 р. Після розгрому австрійських армій у Галичині, москалі кинулися проти німців. На вимогу Франції задуманий «марш на Відень» відкладено на пізніше, щоб насамперед ударити на Берлін і таким чином відтяжати західний фронт. Там союзникові Москви — Франції таланило подібно, як ішло Австрії в Галичині.

Для офензиви проти німців москалі збирали велику ударну силу коло Варшави. Туди перекинули теж кілька «завих» корпусів із галицького фронту.

Тимчасом австрійська армія могла трохи відпочити й доповнити розбиті стяги. Користаючи з ослаблення московського фронту в Галичині, союзні німецько-австрійські війська почали офензиву з півдня й заходу. В половині жовтня вони дійшли знову до Сяну, звільнили Перемишль і з Карпат вийшли на лінію Хирів-Турка-Синевідсько. За той час німецькі армії дібралися на півночі до лінії Варшава-Івангород.

В цьому змаганні важне боеве завдання припало корпусній групі Гофмана, що оперувала в долині Опору, Стрия. Коли під час походу праве крило 2 австрійської армії застрягло на окраїнах Карпат, на лінії Хирів-Лужок горішній, і не могло ніяк видістатися на доли, корпусна група Гофмана дістала наказ вдарити на Стрий і водночас допомогти 8 кінній дивізії, під проводом ген. Лемана, взяти Дрогобич.

В цій офензиві легіон У. С. С. відіграв неабияку роль. Правда, він був числом невеликий, зате складався з молодого вояцтва, витривалого на походи й на боєві труди. Таких стягів у корпусній групі багато не було. То й не диво, що сотні У. С. С. йшли в авангарді боєвих груп і скрізь бували перші. Можна сміливо сказати, що в тодішньому поході на фронті від Дрогобича до Болехова сотні У. С. С. відігравали першу роль. В історії стрільцтва заслуговує цей похід на окреме відмічення ще й тому, що стрільці вперше виступили, хоч і несучільно, а порозділювані на різні відтинки рухомого фронту, в більшому военному підприємстві. Він мав для цілого фронту переважливе стратегічне значіння й тому жовтнева офензива союзних армій досягнула своєї мети. Вона знівечила московський плян удару на Берлін. У цьому поході стрільцтво перейшло практичний, военний курс, загартувалось до походів і воєнних трудов, які ждали його опісля. Тоді теж уперше ім'я Українських Січових Стрільців стало відоме між чужинцями.

Корпусна група ген. Гофмана пішла на Стрий трьома шляхами: осередня група, 130 бригада — долиною Опору, шляхом Лавочне-Сколе-Синевідсько-Стрий, ліва крилова група, 129 бригада — шляхом Верецьки-Сколе, права крилова група, 131 бригада (група полк. Бергера) — з Волової через Болехів на Стрий.

3 сотні У. С. С., під проводом Г. Коссака, приділено до 129 бригади, що йшла шляхом на Тухольку-Сколе, сотня Барана перейшла під розпорядок 131 бригади. Знову ж 2 сотні пікюрена от. С. Шухевича переїхали поїздом до Турки під наказ ген. Лемана, команданта 8 кінної дивізії. До пікюрена от. Шухевича мали долучитись по дорозі ще й сотня Семенюка, що тоді стояла в Заброді, на шляху Мукачів-Ужок; але їй доручено наказ спізнено, і вона, не стрівши по дорозі пікюрена, опинилась у районі IV дивізії, в Лужку горішньому.

Офензиву в напрямі Стрия розпочали бригади 129 і 130 енергійним ударом на російські становища в околиці Тухоль-

ки й Лавочного. Імовірно, москалі були би справились з ними, коли б не загроза на їх правому крилі, на яке ударила 8 кінна дивізія й сотні У. С. С. Вітовського та Будзиновського. Вони спішним походом перейшли з Турки (10. X.) через Явору, Ісаї, Кропивник (14. X.), Східницю і Мразницю, і дня 19 жовтня осягли Борислав і Нагуевичі. Дивізія заатакувала москалів у напрямі Урожа й Лукавиці. Цей маневр ослабив спротив москалів на фронті 55 дивізії так, що курінь от. Коссака дня 14 жовтня увійшов до Сколього. Москалі спинили похід 55 дивізії щойно в добре закріплених становищах на горі Комарницьке, біля Синевідська. Але й цей опір ломлять У. С. С. 18 жовтня обходом із Корчина і приступом на становища та приневолюють москалів відступати за Стрий, на лінію Гаї-Брігідав-Угерсько. Дня 19 жовтня передові частини 130 бригади зайняли Стрий.

Після того, коли зломано останній спротив москалів під Синевідськом, ген. Фляйшман, командант 55 дивізії, перекинув 129 бригаду на Дрогобич, щоб допомогти кінноті ген. Лемана. Дня 20 жовтня сотня І. Коссака, після стрічі під Сільцем, перша захопила Дрогобич.

Тимчасом інші сотні куреня Коссака боронили Стрий. Ворог, загрожений успіхами 8 кінної дивізії й корпусом Гофмана, стягнув нашвидку з інших фронтів підсилення, і 21 жовтня почав протинаступ. Вже першого удару москалів не витримали несильні австрійські стяги й почали відступати. Коли під час походу вперед відділи У. С. С. йшли попереду, так тепер їм припало важке завдання охороняти відступ бригад.

Ще 21 жовтня сотня Дудинського видержує завзятий цілоденний наступ москалів під Добрівлянами: 22 жовтня сотня Г. Коссака, охороняючи ліве крило 129 бригади, що відступала з-під Дрогобича, зводить бій із козаками під Губичами. 26 жовтня сотні Дудинського й Барана (вона підійшла з Болехова) боронять загроженого лівого крила 130 бригади коло села Побук і в долині річок Сукілі та Брязи; 28 видають москалям з рук гору Ключ, недалеко Сколього. Сотні, одна під проводом В. Дідушка — вона прийшли на фронт 23, після довшого відпочинку в Чинадієві і друга — Горука, що прибула з Коша 30 жовтня, боронять від 1-3 листопаду завзято та успішно гору Комарницьке к. Синевідська. А проте догідні становища на головному шляху, коло Синевідська і завзята оборона стрільцьких сотень, однаково не помогла. Противник увігнався гора-

ми далеко поза правé крило дивізії, тим-то її війська мусіли дня 7 листопаду відступити назад, на лінію Плав'є-Тухолька-Аннаберг.

В Аннабергу й сусідньому селі Феліціентало залишився легіон-довший час і захищав інші стяги дивізії, що подались були на Бескид будувати оборонні становища.

Тимчасом півкуринь от. Шухевича охороняв відступ кінної дивізії, що після невдалого наступу в напрямку Ужока завернула була на Турку. Під Опакою на г. Кобил сотні півкуреня, під проводом сот. Д. Вітовського, звели 24 жовтня бій з московською перевагою. Стрілецькі сотні, що ще тоді мали старовинні Верндлі, до кінця видержали на становищах і відійшли з них щойно, коли їм загрозувало оточення. Після того півкуринь завернувся до Турки і відтілю залізницею переїхав до Горонди. 12 листопаду обидві сотні, подоповнені і переозброєні, явилися в Аннабергу.

Семенюкова сотня опинилася під час того жовтневого походу, шукаючи зв'язку з півкуреном от. Шухевича, дня 18 в Лужку горішньому, в районі IV корпусу. Тут, у чужій армії і далеко від своїх, сотня бере участь у боях на горі Лисій (19. X.) і 25 жовтня на горбі Залярському. В обидвох боях сотня мала поважні втрати: 5 убитих і 19 ранених. Після загального відвороту вона повернулася до Горонди й там її розформовано.

Врешті сотня Барана пішла на Стрий із 131 бригадою з Волової через Людвиківку, Мізунь і Болахів. Коли 21 жовтня ця боева група після важких переходів явилася під Стриєм, осередня група почала відворот. 131 бригада завершилася теж. Під час відвороту сотня Барана перейшла з Болахова на Сколе. Вона брала участь у боях коло Сукіля і на Ключі.

Похід на Стрий був першим збірним вчинком Січового Стрілецтва. Хоч боева вартість слабо вишколених сотень виходила на око невелика, хоч багато стрільців ішло в бій іще зі старосвітськими Верндлями й більшість з них уперше найшлася в бій, молоде українське військо виявилось надійним боевим елементом, бо його до бою вів не примус, а гарячий патріотизм і запал. У поході і в боях за г. Комарницьке, Стрий, на верхах Залярським, Кобилі і на Ключі Стрілецтво дало докази небуденної витривалості великого зав'язаття. Цей похід коштував У. С. С. 31 вбитий, 86 ранених і 60 полонених.

Вислід жовтневого походу був би напевно успішніший, ко-

ли б до нього було стануто не 2000, а двадцять кілька тисяч, або бодай тих десять тисяч Січового Війська, що зібралось було в Стрию.

Зимовий похід у Карпатах. Стежна служба У. С. С. Коли австрійські війська, під напором ворожої переваги зійшли з Бескиду в гори Закарпаття, У. С. С. припало важке завдання — стежної служби.

Вже з Бескиду сотні легіону, крім звичайної служби в боевій лінії, чи в охороні, висилали в переділлія далекі стежі, що не раз заходили за ворожий фронт і приносили цінні відомости про склад і рухи-ворога.

Австрійський карпатський боевий фронт був тоді, узимі 1914 і з початком 1915 р., дуже слабкий. Ще й обидві воїнські сторони держалися здебільша головних шляхів. Горами та лісами можна було вайти хоч куди. Навіть лінія польової сторожі і стеж не була ніде суцільна, безпереривна. Звідси залишалися між ними необсажені пункти, якими можна було ворога підійти. Могли це робити, ясна річ, лише невеликі, легкі відділи-стежі.

Стежна діяльність У. С. С. під час карпатських походів, мала для корпусу переважне значіння тим, що австрійські боеві сили були, в порівнянні з ворожими, дуже слабкі і находилися в обороні. Рухи ворога можна було здержувати лише маневруванням, себто перекидаючи сили з одного, менше загроженого відтинку, на інший, небезпечніший. Для цього докладні відомости про ворога і то вперу мали велику вартість. Та й сама жива діяльність стеж спинювала похід ворога. Так було тоді, коли москалі зближались до Бескиду між 15 і 31 листопадом. Н. пр. сот. Горук вислав, стоячи зі своєю сотнею в Тухольці, за 4 дні 108 стеж. І, завдяки стрілецьким стежам, москалі дуже обережно посувались на Закарпатті тоді, коли австрійський фронт подався з Бескиду на південь, і корпусна група Гофмана боронила долини р. Ляториці (11. XII. 1914—20. I. 1915).

Ця жива діяльність головно стрілецьких стеж заєдно непокоїла ворога в незнамому терені і тим-то він, наприклад, на перехід дороги від Скольного до Бескиду потребував 15 днів.

Від Бескиду обидва курені воювали окремо: I — при 129 бригаді (командант ген. Дрда), II — при 130 (ген. Вітошинський); I куринь, здебільша, в околицях на схід р. Ляториці й залізничного шляху Свалява-Лавочне, II — на захід від неї. Першому куреневі припадала, крім стежної

служби, оборона становищ на горі Темнатик 28.XII. 1914—1.I. 1915 р. й важка сторожева служба на Горах 5.I.—19.I в околицях Зденьової і Збуні.

Сотні II куреня перекидали в тому часі до різних боєвих груп. Сотня Вітовського повнила стежну та сторожеву службу в групі полк. Гійома 14.XII. 1914—7.I. 1915., у верхів'ях р. Зденянки; сотню Будзиновського післано дня 23. XII на допомогу групі Чермака, аж в околиці Сянок і Висоцька. В бою під Ужоком москалі її розгромили і щойно після 2-тижневого побуту в Коші, куди зішлись були всі недобитки, вона повернулася дня 13. I. до куреня.

Зимовий похід у закарпатських горах був для У. С. С. найважчий за весь час війни. Цей похід подибавав по стороні австрійського фронту на малу війну. Австрійське командування, маючи на карпатському фронті дуже слабкі сили, та, не маючи ніяких запасів в запіллі, могло врятувати загрозливе становище тільки таким способом воюючи. В цьому допомогло йому малодступне гористе й лісисте поземелля та, як сказано, жива стежна діяльність, у якій на фронті корпусу Гофмана й деяких сусідніх груп головну роль відіграли У. С. С. Їх стежі, ведені звичайно сміливими і підприємливими провідниками, перейшли всі верхи і звори, всі долини, потоки й села між Лавочним і Свалявою на сході, та між Висоцьком і Волосянкою на заході, обабіч давньої галицько-мадярської границі.

У важкому зимовому поході молоді стрільці видали зі себе найбільш енергії і здоров'я, напружили всю силу тіла й волі, щоб відповісти завданню, яке на них покладено. Правда, не раз і не два Стрілецтво після втрати батьківщини, огортала зневіра, не раз доходили до голосу слабодухи, але молодечий запал не вигасав і переборював голос «холодної розваги». Стрілецтво вийшло з цього походу фізично ослаблене, але з новим боєвим досвідом, із задовіллям виконаного обов'язку для рідної справи і з німбом слави незрівнянних стежників.

Коли австрійське командування зміркувало, що власними силами таки Карпатського фронту не оборонить, звернулося до німецького командування по поміч.

2. ОФЕНЗИВА В 1915 р.

Січнева офензива 1915 р. В половині січня з'явилися в Карпатах 3 німецькі, прегарно одягнуті, озброєні та забезпечені всім дивізії. Корпус Гофмана й німецькі дивізії

зайняли фронт від Ужока до Волової. Разом творили вони нову т. зв. Південну Армію під проводом ген. Лінзінгена. Замітне тут те, що в одному з його перших наказів до війська проголошено інструкції, як військовій владі і відділам поводитися з місцевим населенням. М. и. у цьому наказі була пояснена різниця між льояльними до Австрії «руссинами» й москвофілами. Досі австрійські відділи, головню мадярські стяги, цієї різниці не робили й поводитися з усім українським населенням, галицьким і закарпатським, наче з ворожим. Дуже часто дрібного непорозуміння або безіменного доносу досить було, щоб судити невинних людей і покарати на горло. Майно українців чужинні війська безкарно грабили. Про варварську поведінку австрійської військової влади і краєвої адміністрації з українським населенням у Галичині з початком війни було тоді вже загально відоме, тим-то, мабуть, ген. Лінзінген і видав цей розумний наказ. Бо мир із населенням краю, де йдуть военні дії, дає армії лише користь.

Офензивні дії почалися 21 січня. Після впертих кількоденних боїв на верхах, недалеко давньої галицько-мадярської границі, союзні стяги перемогли ворога і весь фронт перейшов до Галичини. Обидва курені У. С. С. йшли на чолі своїх бригад і висилали стежі.

Радісно забили стрілецькі серця, коли сотні вийшли на перші верхи галицького Бескиду.

1 лютого переможний похід спинився на верхів'ях гори Станеще (I курінь) і у спаленому Вижлові (II курінь) на північний схід Верецьких. Москалі закріпилися на горі Явірник Великий і завзято боронили Лавочного. Того самого дня вночі I курінь вийшов під проводом сот. Горука в напрямі Тарнавки, що на північ Лавочного, щоб обходом зневолити москалів до відвороту з верхів і з Лавочного. Вполудне, 2 лютого, курінь заняв становища над Лавочним, але до бою не дійшло, бо москалі зарання покинули фронт. Ця нелігка, але славна нічна виправа коштувала куріню великих жертв: 86 людей відійшло до лічниці з відмороженими кінчанами і чимало з них залишилося каліками. Зима була тоді дуже люта, морози досягли більше 30°C.

Під час боїв за Явірник австрійське командування вжило вперше важких 30,5 см. гармат. Їх кількох цільних стрільців, що впали 2 лютого, доволі було, щоб москалям відібрати охоту спротиву. Наслідки таких цільних стрілів були великі. Ось один із них попав у землянку на Явірнику, де відпочивав

відділ москалів. В могутній ямі, що її вибила граната мерзеру, залишилася маса пошматованого тіла, перемішана з землею й деревою землянки. Взагалі мерзери віддали союзним арміям велику прислугу на всіх фронтах.

Після п'ятиденного відпочинку в Тарнавці, дня 10 лютого обидва курені перейшли, як запас бригад, до Славська, де примістилась була також команда 55 дивізії.

Москалі, в міжчасі скріплені чисельно й технічно — заходились відсунути Південну Армію знов до Бескид. Насамперед вони намагались перемогти австро-угорські стяги на Магурі й Татарівці, опісля, в березні й квітні, на Кливі та Маківці.

Перший курінь пішов зараз другого дня на становища, спершу на гору Кичерку, пізніш на Татарівку. Дві його сотні перейшли на гору Магуру в розпорядок 131 бригади полк. Бергера; цю бригаду москалі незабаром розбили й обидві стрілецькі сотні ледви вирятувались від загиби. До 19 березня курінь повнив службу в боевій лінії або стояв у запасі бригади у трачці коло залізничної станції, або в селі. Другий курінь після кількадечного постою у Славську теж пішов 16 лютого на деякий час скріпити боеві становища на г. Татарівці.

Після перерви в боях коло Славська, II курінь перейшов 3 березня до постою 130 бригади до Грабівця Скільського, що лежить між горами Кливою й Маківкою. Коли москалі почали з черги добиратися до слабих становищ 130 бригади на Кливі й Маківці, їй післали I курінь. Він перейшов 21 березня до присілка Головецька, що лежить по західньому боці г. Маківки й перебрав завдання боронити долини потоку, що впливає до Головчанки. Крім цього, він мав держати зв'язок із німецькою дивізією, що її правокрилові частини займали сусідню гору Плішку. Для цього команді куріня приділено ще 2 мадярські сотні зі скорострілами, яких стрілецькі курені не мали. Сотні куреня зайняли становища в долині потоку й на північно-західньому схилі Маківки.

Таким чином обидва курені У. С. С. найшлися у сусідстві під наказами одної бригади й потім разом добували слави на Маківці.

130 бригадою командував полк. Осип Вітошинський, родом українець. Він щиро полубив Стрілецтво і залишився йому до кінця своєї служби прихильним.

Сотня сот. К. Гутковського, В часі, коли легіон У. С. С.

воював на Бескиді, одна сотня, під проводом сот. Кліма Гутковського, боролася в Горганах.

Сот. Гутковський зібрав останки У. С. С., що залишилися були в Коші після виходу всіх сотень у поле, й 25 жовтня виїхав із ними до Хусту, містечка на Закарпатті. Це був район південно-східньої карпатської групи ген. Пфлянцера-Бальтіна, з якої пізніше зорганізували 7 армію.

В Хусті сотня залишилася до половини січня й повнила сторожеву службу в місті і в його околицях. Тут сот. Гутковський доповнив сотню добровольцями-гуцулами, зодяг її та озброїв. Сот. Гутковський займав становище стаціонарного (місцевого) команданта. Завдяки організаційному хистові та знанню місцевих умов, він добув собі скоро признання влади й неабияку пошану серед населення.

Але Стрілецтву незабаром надоїв довгий побут у запллі. Воно бажало йти до бою так само, як інші сотні. Тому-то сот. Гутковський виведнав, що сотню перенесено на фронт. Їй приділили до боевої групи, що під проводом полк. Ганнака боролася в околицях Вишкова, Болахівського повіту.

Сотня К. Гутковського незабаром вирізнялася серед інших австрійських відділів групи. Живою і вдалою стежною службою вона допомагала не раз іншим австрійським відділам в тяжкому положенні під час боїв на цьому бездорожньому гірському терені. Та й сама вона брала участь у декількох сутичках із ворогом.

В одному з боїв, на початку лютого сотня вирізнялася, здобувши недоступні московські становища, захопивши добич і полонених. Та недовго довелося сотні воювати в Горганах. Так само й сот. Гутковському не вдалося здійснити своєї мрії — дібратися на Гуцульщину й там зорганізувати з гуцулів більший відділ. Важка фронтова служба серед лютої зими в трудному терені ослабила сотню так, що в половині березня останки її мусіли відійти до Коша. Ще в лютому запалення нервів. Наслідком цієї недуги він й помер у березні в Будапешті.

Реорганізація легіону. До березня 1915 р. легіон У. С. С., хоч його обидва курені були здебільша розділені й тактично підлягали двом бригадам, себто 129 і 130; — адміністративно й організаційно творив один полк У. С. С. Його командантом числився від січня 1915 р. от. Г. Коссака.

Справа українського легіону не була до цього часу упра-

вильнена вгорі, себто в Начальному Командуванні і в Міністерстві Війни. У. С. С. існували, робили службу на фронті, «служили цісареві», як цього вимагала присяга. Служили непогаю. Правду сказати, що іншої кращої за У. С. С. частини в цілому корпусі тоді не було: Не було її й опісля. У. С. С. добули в боях від австрійських команд не одне признание, їх старшини і стрільці носили на грудях боеві відзнаки. А проте легіон за півшоста місяця служби не діждався офіційного визнання й управління відносин супроти австрійської армії. Через те не мав і правильного доповнення, курені не одержали так, як по інших полках, технічного та санітарного виряду; не була вирішена справа стрілецьких одностроїв і багато дечого іншого, що помітно шкодило карності й боездатності полку в полі та всій стрілецькій організації. Багато стрілецьких справ і бажань, як н. пр. побільшення і доповнення легіону, таки до кінця війни не діждалися полагодження, деякі (однострої) полагоджено щойно в 1916 р.

Та нарешті дня 23 березня полковій команді У. С. С. доручено грамоту з Начального Командування Армії з датою 14 березня 1915 р., що вперше нормувала найпекучіші організаційні справи.

У вводі цього письма Начальне Командування висловлює признание для У. С. С. за боеву та, зокрема, за успішну стежну службу, якою У. С. С. визначились у карпатських походах. А далі письмом вводять такі зміни в дотеперішній організації: дієва формація У. С. С. має творити два самостійні курені, які в організаційно-адміністративних справах підлягають команді корпусу Гофмана, а в тактичних команді дивізії, чи то, власне, обом бригадам. Курені мали бути організовані на лад австрійський, з 4-сотенним складом. Командантами куренів призначено: для 1-го — от. Г. Коссака, для 2-го — от. С. Горука. За доповнення має дбати Доповняюча Сотня, що її командантом визнано сот. д-ра Н. Гірняка й його помічником сот. Т. Рожанковського.

Цей наказ Начального Командування приносив теж іменування перших 48 стрілецьких старшин та їх службове приділення. На основі цього спису для обох куренів призначено по 19 старшин, у Коші було 5 та у Відні (Старниця У. С. С.) — 2; референтом справ У. С. С. при команді корпусу призначено колишнього команданта легіону от. М. Галущинського.

Цей спосіб реорганізації, ясна річ, не вдовольняв Стрі-

лейтва. Воно знало дещо про закулісові інтриги ворогів українського народу. Знало н. пр. про вороже відношення начальника булави корпусу полк. Лямезана, знало ціну австрійської політики, знало і про заходи Головної Української Ради й Боевої Управи щодо побільшення стрілецьких формацій; тим-то цю реорганізацію Стрілецьтво прийняло більш як обмеження самостійності легіону й поменшення його політичного значіння, ніж признание і нагороду за його заслуги.

А проте цей наказ Начального Командування визнавав уперше урядово існування легіону й давав йому деякі права, яких він перед тим не мав.

Бої за Маківку. Вони почалися зараз після приходу і куреня до Головецька. В часі між 23 березня й 4 квітня москалі двічі пробували проломити на становищах У. С. С. ліве крило маківської залози, й безугодно непокоїли стрілецькі застави нічними виправами. Але чуйність стрілецьких сотень та їх цільний вогонь раз-у-раз нівечили задуми москалів.

Після кількох невдалих спроб проломитися на становищах У. С. С. москалі після Великодня спробували щастя на правому крилі маківського фронту. Але рішучий протиудар двох стрілецьких сотень (Дудинського та Носковського), що прийшли вчас на поміч, зліквідував і цю виправу москалів. Коли нарешті їм відпала охота добувати Маківку й на фронті стало спокійніше, весь курінь стягнули 17 квітня до Головецька і одна третя куреня виїхала на відпочинок до Коша, що стояв тоді у Замковій Паланці, коло Мукачевя. Зате незабаром із Коша прийшло на доповнення 400 новобранців.

Тимчасом пруській дивізії, що стояла ліворуч 130 бригади, вдалося дня 24 квітня добути довго й завзято оспорюваний верх Острий і таким чином опанувати долину Орави, що промощує шлях на Сколе. Тоді й на заході австро-німецькі армії готовились до рішучої офензиви. Московське командування, що видко вчас дізналося про наміри противника, зібралось випередити його в іншому місці, в районі Південної Армії. Воно кинуло сюди масу нових полків і 28 квітня почало свою офензиву боєм на Маківці.

Маківку боронили австро-угорські частини, зложені з кількох сотень 35 п. кр. оборони й малярських та галицьких ополченців. У. С. С. стояли тоді в запасі бригади у Грабівці та Головецьку.

Слаба й різномаста залога Маківки не видержала сильного удару москалів, що спершу ввечері задемонстрували від сходу, на правому крилі, а потім, уночі, вдарили на ліве крило й розбили його.

Курені У. С. С. стривожили вночі. До протинаступу вислали на Маківку 3 сотні: 1 і 2 сотні II куреня (сотні Будзиновського, Мельника та I чету сотні д-ра Левицького). Лише сотню Вітовського, сотню Носковського й решту сотні д-ра Левицького залишили в запасі.

I курінь спрямували на ліве крило Маківки, а II півкурінь пішов у напрямі півн.-західного верху (на мапі 3 верх.). Вже коло 5 год. ранку У. С. С. почали протинаступ. Москалі, що серед ночі не встигли розглянутися в околиці й, заскочені несподіваною появою Стрільцтва, захитались. Після одногодного кривавого бою сотні Будзиновського й Мельника відібрали утрачений верх, і I курінь, де чимало ворогів під час безгодової втечі потонуло. На місці бою ворог залишив багато вбитих та у стрілецькі руки попало кілька скорострелів і кількасот полонених. Около 10 години перед полуднем частина У. С. С. (I курінь) зійшла до села, знову обидві сотні II-го куреня перейшли на верх 952 (на мапі 2 верх) і скріпили обсаду становищ, що їх займали галицькі ополченці.

Після невдачі на лівому крилі, москалі націлилися знову на праве крило, на сам верх та на південне узбіччя гори. Добути гору з цього боку було куди трудніше, а проте вони сподівалися тут більше успіхів. Мабуть, числили на слабкий опір противника. Тим часом себе обдурили. Бо й тут наскочили на стрілецькі сотні.

Приготову до наступу вони почали вже 29 квітня. Два дні і дві ночі добиралися вони стрімким узбіччям до стрілецьких становищ. Але раз-у-раз соромно мусіли звертати у долину. За ці дні багато лягло їх від цільного вогню стрілецьких крісів і 2 скорострелів, що пильнували самого верху.

Щойно досвіта 1 травня великою перевагою їм удалося загнати крайне праве крило на узбіччі Маківки й захопити верх тоді, коли обидвом скорострелам довелось зійти в допомогу на долину. Проти такої сили москалів, що йшли по ді добувати верху, сам вогонь стрілецьких крісів був слабкий. В додатку москалі позакидали стрілецькі становища ручними бомбами, новою зброєю, проти якої стрільці не мали чим боронитись. З могутньою силою вдарила й ворожа артилерія з верхів Кливи, Погару та з Тухлі. Москалі зайня-

ли верх гори і частину хребта. В московський полон попало кілька австрійських сотень і частина сотень Мельника й Будзиновського. Чимало стрільців згнуло і чимало їх поранили бомби.

На підмогу стрільцям підійшли 3 сотні I куреня і 2 сотні мадярських новобранців. Мадярські сотні й недобитки обох стрілецьких сотень рушили в напрямі верху та сотні I куреня ліворуч. Почався гарячий, нерівний бій. Москалі боронили на горі завзято добути становища цілі дві години. Мадярські сотні, здесятковані, вийшли скоро з бою. Їх недобитки порозгублювалися в густому борі. Ввесь тягар тої нерівної боротьби ляг на Стрільцтво. І воно вийшло знову переможцем над московською силою. Двічі рушала стрілецька лава догори, двічі відскакувала в долину. Коли нарешті на допомогу вдарила австрійська гармата й загородила москалям дорогу назад і, коли вогонь прорідив трохи московські лави, вони захитались. За третім ударом стрільці з радісним окликом переможця багнетами промостили собі дорогу наверх. Московська маса розскачилася від удару на всі боки і в паніці злетіла в долину. Нагорі залишилася сила-силенна тих, що згнули за «царя і отечество» і сірою плахтою вкрили ціле побоєвище. Чимало ворога попало і в полон.

Цєю новою, славною перемогою українського Стрільцтва закінчилася передостання дія змагань за Маківку. Перемога на Маківці є не лише світлим чином стрілецької зброї. В бою за цю гору, що її не могли вдержати інші частини австрійської армії, виявилась головно сила стрілецького духа й волі.

Але перемога коштувала Стрільцтву великих кривавих жертв: 47 товаришів зброї заплатило за неї своїм молодим життям, 76 — ранами; кільканадцять стрільців утратило волю.

Перед цим збірним героїзмом Стрільцтва схилили голови навіть ті, що досі не признавали йому цини.

«Українці! З великою гордістю можете дивитися на Ваші героїські вчинки. Кожний мусить бути гордий на приналежність до Вашого корпусу, який має право назвати себе вибраною частиною. Я певен, що в кожній небезпеці можна на Вас числити. Щоб ці бажання сповнились — тричі слава!»

Так дякував Стрільцтву, в денному наказі, командант 55 дивізії ген. Фляйшман.

Яена річ, що найбільше захоплення викликала перемога Стрільцтва серед власного громадянства. Воно ж вислало в

ряди У. С. С. своїх синів. Воно жило тим самим бажанням, кріпилось тими самими сподіваннями, що й сини на полі бою. Перемога на Маківці була також їх перемогою!

Бой за Болехів. Дня 4 травня москалі таки здобули Маківку, зганяючи з неї без великого труду австрійську залогоу. Але ця перемога їм ні на що не здалася. Союзні німецько-австрійські війська, що 2 травня розторожили російський фронт під Горлицями над Дунайцем, і далі, 4 травня, розгромляли москалів під Тарновом, дійшли 14 травня до Сяну. Під впливом цих перемог, що загрожували окриленням російського карпатського фронту, 9 російська армія (противник Південної Армії) почала відворот у напрямі Стрия. Корпус Гофмана рушив за ворогом через Тухлю, Сколе, Камінку, Тисів, на Болехів.

З піснею на устах сходили У. С. С. з Карпат на доли, що відкрилися були вже буйною весняною зеленню. Коли прийшли до Болехова й подивились поза себе, на Карпати, в душі стрілецькій зросло бажання не вертатися туди вже ніколи. Яке кріпке було це бажання, це засвідчили У. С. С. в боях за Болехів.

Москалі спинили розгін австро-німецьких дивізій під Стриєм і Болеховом і за всяку ціну намагалися зіпхати їх знову у Карпати. З кінцем травня вони повели такі очайдушні й сильні протинаступні акції, що австро-німецький фронт дійсно захитався.

Дуже грізне становище створилося головно у 130 бригаді, в районі Болехова й Гузієва, так що У. С. С. після кількаденного постою в Болехові, як запас корпусу, мусіли піти теж у допомогу.

28 травня відійшов I курінь під Лісовичі і станув спершу в запасі бригади на західньому кінці спаленого села. Другого дня москалі почали протинаступ. Вночі з 30 на 31 травня У. С. С. кинули до боевої лінії на скріплення загроженого відтинку на схід і південний схід Лісович. В той самий час москалі прорвались на півдні й зігнали австрійські відділи в камеральні ліси.

Рано москалі заатакували знову і рівночасно вдарили з всіх сторін на курінь У. С. С. Стрільці, оточені ворогом, пішли на пробій, щоб видістатись з мішка. Дійсно, частині вдалося пробитись крізь ворожий перстень, але курінь вийшов з цього бою зовсім розбитий. Багато дісталось у полон, чимало завязців згинуло; багато вийшло з ранами.

28 травня ввечір післали і II курінь та скріплення фрон-

ту над Свічею, на північ від Гузієва. Там опинились У. С. С. в дуже невідгих становищах, на чистому полі, де ще вдаток не можна було, через рінистий ґрунт, побудувати надійних стрілецьких ровів. Через те вогонь ворожої артилерії та скорострільів забрав чимало жертв ще перед боєм. Наступаючи на Лісовичі, москалі вдарили водночас на Тузіїв і заняли експоновані становища над Свічею. Від ударів москалів увесь фронт, від Гошова до Лісович, подався дня 31 травня назад і боева лінія спинилася на окраїнах Болехова. Москалі кинулись переслідувати противника, що його розбиті відділи порозлітались куди попало. На задах зчинилася така паніка, що всі вищі команди, обози й артилерія покинули Болехів і почали втікати в Карпати. Ворожа гармата бомбардувала Болехів і всі дороги на південь. Але розгін москалів спинив II курінь У. С. С. на залізничному шляху. Ворог, що масово напірав розлогою долиною Свічі, мусів повернутися від вогню стрілецьких сотень, яких скріпили вилонені недобитки чужих полків. Під час бою долучились до куреня ще й сотня новобранців, що 26 прийшла під проводом чет. I. Цяпки на фронт. Ця сотня одержала боеві христини зараз другого дня в бою під Гошовом, куди післали її на допомогу 51 малярському полкові. Під час цього бою сотня втратила половину людей, але держалась завзято.

Москалям таки не вдалось добути Болехів і це врятувало становище розбитої дивізії. Вдатку того самого дня німецькі дивізії добули Стрий і там, на півночі, вирішили долю початої офеңзиви на користь союзних військ.

У боях за Болехів У. С. С. мали 15 убитих, 50 ранених і 150 полонених.

Ще два дні простояли У. С. С. на становищах коло Болехова, а коли корпус Ботмера погнався зі Стрия за ворогом на Львів, і коли на півдні корпус ген. Герока почав наступати на Станіславів, дня 3 червня посунувся наперед і корпус Гофмана.

Бой за Галич і переправу через Дністер. XXV Корпус повернувся з Болехова на схід у напрямі Калуша й Галича. Такого відхилу від первісного північно-східнього напрямку вимагала боева ситуація. Південна Армія мусіла рятувати грізне становище 7 карпатської армії, проти якої москалі повели завзятий наступ.

У. С. С. ішли в авангарді своїх бригад і наступали москалям на п'яти. Шлях II куреня вів із Болехова через Трос-

тянець, Завадку, Верхню, Саногів до Вікторова. Перший курінь із Лісович пішов через Чолгани, Слободу, Крехівці, попри Калущ, Комарів у напрямі на Крилос. Майже щодня У. С. С. стрічалися зі задньою стороною ворога, що завзято і вміло боронила відвороту загроженого крила карпатської армії. Другому куреневі під Слобідкою і під Комарниками, недалеко Крилосу, довелося промощувати шлях через сильні ворожі застави. І курінь легіону йшов із частинами 129 бригади, й тоді, коли II курінь спинився у вікторівських лісах, він станув біля Крилосу.

Москалі усадовилися на мостовому причілку на правому березі Дністра, на південь від Галича; таким чином вони забезпечували протидію власних армій на північному заході та на південному сході. Тому, що головним наступом не можна було без великих жертв добути сильно закріпленого причілка, австрійський фронт під Галичем спинився до часу, аж розвинуться окрильні операції на півночі. Щойно 27, під загрозою окрилення з півночі, москалі покинули той бік Дністра й того самого дня сотня Вітовського ввійшла до Галича. Дня 28 червня обидва курені переправилися човнами і на швидку справленим залізничним мостом через Дністер. Дві сотні II куреня (Мельника й Будзиновського) заняли села Семиківці і Тустань, над устем Гнилої Липи. Москалі станули на її лівому березі, на горбах у Межигірцях і відтілю спинювали артилерією переправу відділів XXV корпусу. Коли частина 55 дивізії була вже на тому боці Дністра, москалі повели несподівано удар і заняли села над Гнилою Липою. Треба було промощувати дальший шлях на схід наступом.

Він почався вночі з 29 на 30 сильною артилерійською підготовкою. Гарматні стрільна запалили Семиківці і вогонь з небувалою швидкістю перенісся на обидва сусідні села, Тустань і Хоростків. У світлі пожежі кинулися частини 130 бригади до наступу, впереді сотні II куреня. Бій тривав коротко. Завзятий спротив москалів зломано багнетами. До сходу сонця у становищах ворога не стало оборонців. Москалі подалися спішно на схід.

У. С. С. втратили в боях коло Галича 10 вбитих, 30 раних, 27 попало в полон.

Бій під Заваловом. Незабаром У. С. С. станули над Золотою Липою. І курінь коло Маркової, II недалеко Завалова. До половини серпня обидва курені стояли в запасі бри-

гад, у другій половині перейшли на становища I, коло Маркової, II до Завалова.

На фронті південної армії запанував довший спокій. Так само до кінця серпня не було поважніших дій у її сусідів, у 2 армії на півночі, в районі Бережан і Зборова і в 7 на півдні. Зате група Макензена торощила противника на півночі. Дня 9 серпня впала Варшава, 26 — Берестя. Нарешті 27 серпня 1 австрійська армія вдарила в напрямі: Луцьк, Рівне, 2 на Підкам'янь, Стоянів, і 7 армія перефорсувалася на півдні Дністер.

Москалі, розбиті морально й матеріально, не мали снаги боротися. Небагато бракувало і московський велет був би розлетівся, коли б не взялась була рятувати його Антанта.

Зближалася хвилина визволу всієї Галичини. Дня 27 серпня рушила і уся Південна Армія. Хоч москалі були на її фронті дуже слабкі, та проте вони встигли чудово закріпитися й могли успішно боронитися проти значної переваги. Перед Заваловом і Марковою, на відтинках 129 і 130 бригади, вони висипали 3 ряди стрілецьких ровів, побудували міцні випадові гнізда й затягнули солідні дротяні перепони.

130 бригада вдарила 27 серпня на ворожі становища в Заставчі. В бою брав участь II курінь У. С. С. Завдання 129-ої бригади було лише вдавати («маркувати») напад. Ініціативу в наступі на Заставче перебрав зразу II курінь, хоч побіч нього йшли також сотні 35 п. Під охороною сильного артилерійського вогню три сотні У. С. С. перейшли річку й заняли становища обабіч дороги, що веде із Завадова, побіч Заставча, до Яблонівки: ліворуч — сотні Мельника й Вітовського, праворуч — сотня д-ра Левицького. У запасі стояла готова на допомогу сотня Будзиновського. Перший випад виконав чет. I. Балюк зі своєю четотою і 2 четами 35 п. кр. об. на осередок московських укріплень, проти становищ сотні Вітовського. Відділ четаря Балюка вдерся в перші становища і погнав далі вгору. За ним рушили сотні У. С. С. Почалася рукопашна тяганина, в якій не раз москалі вибивали стрільців із добутих окопів. Головно важко прийшлося на правому крилі, де наступали малярські курені. Стрілецькі сотні змагалися вже в московських становищах на узбіччі гори, коли малярська розстрільна лежала бездільно на долині. Щойно бічні удари стрільців із гори вибили москалів із правого крила. У висліді У. С. С. опанували всі ворожі становища над Заставчем і відігнали москалів до

яблунівського лісу. Чет. І. Балюк заплатив за свою перемогу життям. Його цілила московська куля на горі саме у хвилині, коли він добирався до останніх становищ ворога.

Курінь утратив у цьому бою 5 убитих, 16 ранених і 5 попало в полон.

Бої над Стрипою. Другого дня після перемоги коло Завалова весь XXV корпус рушив на схід у напрямі Стрипи. За п'ять днів (28.VIII—3.IX) обидві бригади 55 дивізії зайшли з боями до передових становищ ворога над Серетом, де він лагодився до протиудару. І курінь полку У. С. С. пішов із 129 бригадою через Голгоче, Котузів, Бурканів, Пантелиху до Заздрости. II курінь із стягами 130 бригади через Підгайці, Маловоди, Семиківці над Стрипою до Настасова та Людвиківки.

Москалі, приневолені покинути Галичину, почали палити і грабувати людські оселі й завзято спиняли переможний похід союзних військ. Доводилося виборювати п'ядь за п'яддю дальшу дорогу. І курінь видержав 31.VIII і 1.IX. проти наступ москалів на горбах між Буркановом і Гайворонкою. II курінь мав у тому самому часі кілька сутичок у околиці Маловід і коло Семиковець.

6 вересня, тоді, коли У. С. С. зайшли до Людвиківки (II курінь), Тютькова і Заздрости (I курінь), коли передні сторожі дійшли до ворожих становищ над Серетом, москалі кинулись на цілому фронті XXV корпусу до протинаступу. До бою післали й кінноту, що на рівних чистих полях Поділля могла виявити своє боеве значіння. Дня 3 вересня вона змрялась в бою також з відділом кінноти У. С. С. під Брикулею.

Рідка лінія союзних військ поддалася від першого удару назад. Відступу двох бригад 55 дивізії боронили також обидва курені У. С. С. I курінь, оточений ворожою кіннотою, відступив дня 7 вересня, переслідуваний увесь час козаками, до Стрипи і заняв становища на мостовому причілку в Соколові; II курінь після 5-денних сутичок із москалями на полях Поділля, коло Настасова, Юзефівки та під Купчинцями завернувся через Ішків на мостовий причілок у Семиківцях.

14 вересня москалям пощастило проломити праве крило 129 бригади коло Соکیلник. У бою вони забрали цілий полк мадярів (I зап. полк гонведів), захопили без труднощів правий берег Стрипи, заняли село Соколів і зайшли обсаду мостового причілка, що на лівому боці Стрипи, від заходу.

Рівночасно вони наступали на причілок із чола, зі сходу. Сотні I куреня У. С. С., оточені ворогом із трьох боків, не знаючі про події, що зайшли на півдні, найшлися в матні. Останньої хвилини вирятував курінь із кліщів ворога його курінний отаман Горук. Він вивів їх лівим берегом Стрипи на соснівський причілок, який був ще тоді в руках австрійців. Частина Стрільців кинулась до Стрипи і найшла смерть у багnistій річці або дісталася в полон.

Цей прорив москалів, що мав на меті опанувати беріг Стрипи, скоро зліквідували. Але полк У. С. С. вийшов із цих боїв дуже ослаблений, перетомлений і з великими втратами в людях. Обидва й так малочисленні курені У. С. С. змаліли наполювану. Головно потерпів перший курінь, який лише в останньому бою втратив 170 боеків вбитими, раненими, полоненими.

Тим-то команда 55 дивізії перенесла, після закінчення боїв, дня 21 вересня обидва курені на відпочинок, спершу до Вівсі (яких 14 км. за фронтом), потім (27.IX.) до Соснова і Маловід як боевий запас дивізії.

У Вівсі відбувалася реорганізація легіону в I полк Українських Січових Стрільців. Цю реорганізацію рішив формально наказ Начального Командування Армії вже 22 серпня 1915 р. Але перевести її можна було щойно тепер, після закінчення боїв. Тимчасовим командантом полку призначили от. Гр. Коссака. Зведення обох досі самостійних куренів легіону в одноцілу боеву одиницю було для Стрільцтва великим організаційним і престижевим досяггом. Кількаденний відпочинок і злука обох куренів поправили настрої перетомленого Стрільцтва.

Ось такі події на фронті і в житті У. С. С. попередили той день, коли вони дали нові докази героїства.

Бій під Семиківцями. Після невдалої спроби союзних військ перфорсувати Серет і відбити решту окупованої Галичини, ініціатива на фронті перейшла в руки москалів. Вони підтягнули під час відвороту неабиякі запаси війська і воєнного матеріалу і приготувались до вирішального удару. Події у вересні були першою спробою цієї контрфорензиви. Тим-то австрійсько-німецька Південна Армія перейшла до оборони становищ над Стрипою, над якою побудувала вона по лівому боці ріки цілу низку заборол і мостових причілків.

Моековська офензива почалася дня 7 жовтня на відтинку XXV корпусу між Семиківцями та Буркановом. Того дня

полк У. С. С. стояв у Соснові, в запасі 55 дивізії. Москалі спрямували головні атаки на обидва крила корпусу, на праві Бурканів, Гайворонка, і ліве, що його становища були в Семиківцях. Тут москалі без великого труду добували і так ще слабо закріплений мостовий причілок і другого дня засипали з'їхкадесятьох батареї становища над берегом Стрипи градом тисячів гранат і шрапнелів. Цей небувалий досі артилерійський вогонь тривав безугаву три дні, від 8 до 11 жовтня. Він знищив усі укріплення і вкрив зємлю залізом. Але московська піхота не змогла використати успіхів своєї артилерії. Австрійське командування підтягнуло за той час до фронту резерви й вони відбили всі атаки московської піхоти, що збиралася сфорсувати перехід через Стрипу.

Зате більше боевого щастя мали москалі на правому крилі корпусу. Там, між Буркаїновом і Гайворонкою, вони проломили фронт, і їх кіннота загналася далеко на заді противника. Та й тут підтягнені резерви скоро зліквідували розгін москалів.

У цьому бою Стрілецьтво не брало замітної участі. Лише дві сотні II куреня (Будзиновського, 3 чети сотень Вітовського й Мельника) боронили мостового причілка й переходу в Семиківцях. Решта куреня стояла над семиківським ставом. Сотні I куреня розмістили під час бою на південь Семиківців між сотнями малярських відділів. Вони мали піддержувати боездатність малярів. Дня 22 жовтня полк У. С. С. перейшов до Маловід, знову в запас дивізії.

Як бачимо, в цьому періоді австрійське командування зберігало боездатність Стрілецьтва й лише у вирішальних хвилинах кидало їх на фронт. Незабаром знову прийшов день, коли стрілецька зброя урятувала загрозливе становище дивізії. Це був день 1 листопаду 1915 р.

Москалі, набравши віддиху після першого розгону, вдарили на Семиківці удруге, досвіта 1 листопаду. Цим разом вони розпочали бій без розголосу, без гарматної підготовки. Під охороною осінньої ночі підійшли до австрійських становищ, положили кілька сотень малярів, заняли Семиківці. Рано, піддержані кріпким гарматним вогнем, захопили становища в Раковецькому ліску, і правим берегом семиківського ставу підсунулись на північ у сторону Ішкова. В деяких місцях вони зайшли на захід аж в долину потоку Студинки.

Тоді в загрожений відтинок фронту кинули У. С. С. Дру-

гий курінь, що був тоді в Тудинці, заняв зразу після прориву оборонне становище на шляху напроти Раківця й раковецького лісу. I курінь, стривожений вночі, перейшов із Маловід на Студинку. Його дві сотні під проводом чет. Яримовича станули до бою на шляху, на південь від точки 352. і зв'язалися з лівим крилом II куреня. Дві другі сотні, під проводом от. Горука, пішли на ліве крило 130 бригади та усталися недалеко точки 357. лицем до півночі і сходу, для охорони свого крила від сторони Ішкова. Між обома групами I куреня станули частини 35 полку кр. оборони. Так усталися запаси дивізії до протинаступу на Семиківці. На цій розмірно невеликій-боевій частині, що числила разом не більше як 1500 багнетів, ляг увесь тягар нерівної боротьби й відповідальність за вдержання ворожого розгону протягом першого дня бою.

Того дня положення було дуже грізне. Під рукою не було ніяких більше запасів, які можна б кинути до протинаступу. Лише завдяки зусиллям оборони, москалям не вдалося піти далі на захід. Тимчасом москалі кидали в бій щораз то нові стяги. Коли гинули одні, на їх місце приходили інші. Московська артилерія гриміла від ранку до пізнього вечора і зривала ціле поле гранатами. «Стрільці боролися по-геройськи та ішли до бою із запалом» — пише у своїх споминах дуже скупий на похвали от. Горук. На жаль, саме для цього кривавого бою, коли Стрільці потерпіли більш, ніж на Маківці, немає в записках точнішого опису змагань поодиноких сотень. Залишилися лише неповні листи втрат і в пам'яті учасників деякі епізоди боротьби.

От. Горук з двома сотнями на лівому крилі бригади забородив москалям дорогу з півночі. Один раз приступом добули ворожі становища. Другого дня бою, коли оборонці відбили становища перед самим селом, четар П. Франко вихопився за ворогом з кількома стрільцями і загнав їх до стану. В раковецькому лісі скривавилася сотня Вітовського, що погнала за ворогом і попала в його засідку. Сотня пор. Мельника відкинула москалів, що прорвались були в долину Студинки, під Семиківці, і другого дня вона перша добула ворожі становища на південній окраїні Семиківців.

Успіхи оборони першого дня бою рішили перемогу на користь союзних військ У. С. С., спинили розгін москалів і держали їх на вихідних становищах. За той час надійшли підкріплення, які вже з другого дня почали ліквідувати пролім фронту. Стрільці виконали своє завдання і третього

дня бою останки полку стягнули в запас над потік Студинку.

Після Маківки семиківський бій являється другим з черги ведичавим ділом українського Стрілецтва. В ньому загинуло 49 борців, 168 ранених відійшло до лічниць, і 157 дісталось у ворожий полон. Це діло не удостоїлось признання австрійського командування, зате німецьке (пруське) командування подало в боевому звідомленні до команди Південної Армії таку згадку про Стрільців: «З нами ішли до наступу українські добровольці. Це, мабуть, найкращий відділ із усієї австрійсько-угорської армії».

В Соснові й на Веселій над Стрипою. Після більш, ніж двотижневого (5—21.XI.) постою в запасі 130 бригади, в землянках над протоком Студинкою, полк У. С. С. перейшов спершу до Раківця і потім 26 листопаду на зимівлю до Соснова, як запас 129 бригади. Нею командував тоді полк Гійом. II курінь розмістився в присілку Тудинці, I-ий у південному кінці Соснова. 21 листопаду москалі залишили Стрипу й перейшли до приготованих становищ недалеко Серету.

Всю зиму 1915—16 р. У. С. С. прожили в Соснові, де й виконували різні позафронтові праці: чистили й направляли дороги, придержували домівки, будували оборонну греблю в долині Студинки між Тудинкою й Хатками, ламали камінь, будували й обслуговували вузькошляхову залізничку. Сотні працювали на переміну. Ті, що залишились у селі, вправлялися й відпочивали. Хоч У. С. С. пробували в запасі та спокою, життя не було легке; праця виснажувала. Стрільці заздрили тим частинам, що робили службу в окопах і не мали такої важкої праці. А проте кількамісячний побут усіх сотень разом дав Стрілецтву змогу впорядкувати внутрішнє своє життя та попрацювати над собою.

Передусім тоді наладжано санітарні умови, які до того часу виявляли великі недостачі. Зорганізовано зразково санітарний персонал. Поставлено власну купальню, віддушівню та пральню. Виконав це піонерський відділ полку, що згодом перетворився в сотню. Завдяки поправі санітарних умов і правильному харчуванню, покращало і здоров'я стрільців.

Живо забило й духовне, а то й товариське життя Стрілецтва. Часті товариські сходи, з живими дискусіями на політичні, культурні й суспільно-національні теми, спонукали стрілецьких літописців, письменників та митців творити

стрілецьку традицію. Завдяки цьому повстала стрілецька пісня, стрілецький літопис, розвинулося своє плястичне мистецтво.

Дня 16 березня переняв команду над полком от. Антін Варивода, австрійський дівий старшина, якого приділили до полку на бажання Стрілецтва на місце от. Г. Коссака. Після приходу нового команданта покращали внутрішні умови полку. В ньому запанував зразковий военний лад і раз на все минулось міжусобиці, що панували за командування от. Коссака. З отаманом Варивоною прийшов до У. С. С. ще один старшина з австрійської армії, сот. Омелян Лисняк.

Дня 13 травня II курінь, під проводом от. Горука, зі сотнями 5 — чет. В. Кучабського, 6 — пор. А. Мельника, 7 — пор. О. Будзиновського і 8 — пор. О. Семенюка перейшли на становища на «Веселій», на лівому березі Стрипи, між мостовим причітком «Соснів» і «Бенева». Перший курінь, під проводом сот. Лисняка, зі сотниками: 1. — сот. Р. Дудинський, 2. — пор. Р. Сушко, 3. — пор. О. Яримович, 4. — пор. З. Носковський перейшли на північний кінець Соснова, як запас бригади. В половині червня дві сотні цього куреня скріпили обсаду мостового причілка в Беневі.

Ворожі становища були далеко в степу, на лінії Пантелиха-Заздрісті-Настасів. Напроти стрілецьких становищ стояли фінляндські полки, що вже не раз уставилися були великим завзяттям у боротьбі. Вони проявляли й тепер чималу активність. Випадали на заборолу противника та їх стежі заєдно бушували в передпіллі. Для безпеки передпілля в полку У. С. С. зорганізували окремих стежний відділ, т. зв. ловецький загін. Він виходив щоночі перед становища вилловлювати московські стежі й робити випадки на ворожі заборолу.

З переходом полку У. С. С. змінилося життя і праця стрілецьких сотень. Крім стежної та вартової служби, сотні справляли й розбудовували свої становища, а ті, що стояли в запасі, вправлялися. Тоді зорганізували перший підстаршинський курс і вислали старшин та стрільців на курси скорострільної і мінометної науки.

Вже з кінцем травня зорганізовано при полку перший відділ мінометів, а у другій половині місяця полк одержав власний відділ скорострільів, зложений із трьох машинок. Цим відділом, що скоро перемінився на сотню, командував

хор. Федір Чорник; першим відділом мінометів хор. Іван Рогульський.

Під час побуту над Стрипою Стрілецьтво діждалось на решті упрямління справи одностроїв і відзнак. Правда, стрільці почали вже перед тим самі вводити зміни у свої однострої, носили шапки-мазепинки, але урядового дозволу на це довго не було.

Щойно тепер, після двох років війни, і цю справу офіційно налаштовано. Стрілецьтво дістало таку організацію, як і наші австрійські стяги. Не треба й згадувати, що злука обох, колись самостійних куренів у одноцілу боеву одиницю й вивінування полку в технічні відділи та призначання одного однострою, — підняли престиж і боєздатність полку. Це виявилось незабаром у кривавих змаганнях за Бережани.

Тимчасом загальне становище осередніх держав почало гіршати. Румунія покинула нейтральність і перейшла на бік Антант. Також протиіталійський фронт, на якому Австрія повела в половині травня офензиву, ослабив східний фронт на кілька дивізій, на багато артилерії та на военний матеріал. В додаток навіть почали й німці офензиву на заході.

Щоб відтяжити загрожені fronti, держави Антант відповіли контрфензивою, в якій виручилися москалями. І так у перших днях червня почалась відома офензива Брусілова. За червень москалі кількома могутніми ударами розтрощили фронт осередніх держав на Волині та на південному сході. У висліді цих змагань фронт цей відходив на півночі до лінії р. Стоходу, на півдні до буковинсько-мадярської границі й за Солотвинську Бистрицю.

Потерпів при цьому також фронт Південної Армії, а саме її праве крило, що 5 липня мусіло відійти на р. Коропець. Новий удар москалів із початком серпня (7 і 8) по 3 австрійській армії, що після невдалої оборони відступила до Галича, приневолив і Південну Армію відійти на лінію Маріямпіль-Завалів-Золота Липа-Ценівка і Зборів. XXV корпус залишив Стрипу без бою. Полк У. С. С. покинув свої становища ввечір дня 11 серпня. Вночі через Антонівку, Вівся зайшов до Кривого і другого дня через Литягин до Потутор. На ліній річки Ценівки готовились У. С. С. до нової зустрічі з ворогом.

3. БОЇ НАД ЗОЛОТОЮ ЛИПОЮ

Бої в обороні Бережан, Лисоня. Полкові У. С. С. призначили оборону Потутор і шляху, що веде з Підгайців до Бережан. Перший курінь заняв становища на склоні горбівини, що на північ шляху, до верху 318, другий курінь здовж східного краю Потутор до зливу Ценівки в Золоту Липу.

Вже II ворог зблизився до нового фронту й зайняв становища на протилежних горбах здовж Жовнівки, Шибалина і залізничного шляху Потутори, Козова. Ввечір він перекинув під охороною гарматного вогню передні відділи через Ценівку й несподівано ввірвався ярмом, що коло точки 327, до становищ 35 п. стрільців. Звідтіл заатакував крилову й запасну сотню (1 і 3) У. С. С. Обидві сотні подалися назад, залишаючи в руках москалів кількадесят ранених і полонених. Другі дві сотні й відділ скорострільців під проводом хор. Черника, що стояли ближче шляху, встигли приготувитися до оборони. Але вона, крім втрат вбитими і раненими, не мала ніякого успіху, бо москалі заатакували сотні з відкритого крила. На місці залишилась лише I сотня, якій на допомогу прийшов на час запас II куреня з Посухова.

Цілий інцидент зліквідували легко і скоро У. С. С. з допомогою двох сотень 81 моравського полку, що йшли саме з Бережан до Посухова.

Вина за цей випадковий місцевий прорив москалів, що й так не міг мати ніякого поважнішого успіху, впала незаслужено на У. С. С. За це стрінула полк догана австрійських вищих команд і упокорливі для легіону переміни. Проти здогадних винуватків відбувалась судова розправа. Полк розділили на два курені — один боєвий і другий помічний і стягнули його з фронту до запасу. Були навіть чутки, наче новий командант 55 дивізії ген. Уншульд задумує здесяткувати ті сотні, що відступили.

Що цей на фронті такий звичний випадок набрав аж такої гостроти, то заслуга тих чинників у вищих командах, яким український легіон був сіллю в оці. Але завинили тут чимало й самі У. С. С. Головно завинив тодішній командант полку пполк. Варивода, що не завдав собі труда й не перевів докладного слідства в цій справі, щоб оборонити честь легіону. Вся правда виявилась опісля, але негідного обвинувачення ніхто не відкликав. Щойно саме Стрілецьтво оборонило свою честь у кривавому бою на Лисоні.

Після цього випадку полк забрали з позиції в Потуторах і перенесли його в запас до Посухова. Але вже 16 перший курінь, над яким обняв команду сѣт. Лисняк, перейшов на становище між Потуторами (праве крило 129 бригади) й ліском на Диких Ланах, де стояли крилові відділи турецької анатолійської дивізії. Другий курінь залишився в Посухові й допомагав 1-ому будувати нову оборонну лінію. Під кінець місяця обидва курені нашлися знову разом у Посухові як бригадна резерва і звідтіль пішли до бою на Лисоню.

В той час становище 129 бригади, себто давні стрілецькі в Потуторах аж по верх 348, боронили 3 курені малярсько-го 310 п., а верх Лисоні 35 полк стрільців.

Москалі, попробувавши ще в серпні розірвати фронт Південної Армії на півдні й на півночі, вдарили з початком вересня в її центр там, де стояла 55 дивізія. Цілий вересень ішли в районі цієї дивізії криваві змагання за Бережани.

Наступ москалів почався захопленням становищ 35 п. стрільців на Лисоні дня 2 вересня ввечір. На допомогу командва дивізії кинула з Посухова зараз після випадку 1 і 2 сотню I куреня У. С. С. Перша сотня (пор. Сушка) вдалася вже вночі в бій з москалями. Але москалі розгромили її й опанували Лисоню.

Досвіта 3 вересня в бій пішли дальші 3 сотні I куреня. Другий (пор. Мельника) і третій (чет. Кучабського) вдалося з великими втратами здержати розгін москалів на Лисоні. Четверта (пор. Будзиновського) спинилася, щоб роз'яснити положення на фронті, в одному з глибоких ярів під горою (зазначений на чертині).

Це була найгірніша мить бою, коли москалі могли легко після розгрому фронту зайти до Бережан. І це було б їм удалось напевно, коли б у тому критичному часі не заставили їм дороги У. С. С. і не здержали розгону до приходу більших запасів. Сотні У. С. С. кривавилися в нерівному змаганні, але завзято держали останні заборолла й не пустили ворога далі. До год. 9 ранку зі сотень Мельника й Кучабського залишилися на горі лише малі гуртки, що останками сил боронили панівних пунктів на Лисоні. Довкруги себе вони збирали недобитки інших полків і так відбивалися від напливаючої маси ворога. Не раз самі переходили в наступ і багнетом та ручними гранатами зганяли москалів із зайнятих становищ. Завдяки цьому на Лисоні фронт держався нагорі.

Тимчасом на правому крилі москалі, захопивши рано точки 327 і 348, зійшли в долину. Около 9 години їх криловий відділ захопив у ярі команду I куреня й частину I сотні (пор. Будзиновського). Вона, правда, побачивши небезпеку, пішла до протинаступу, але москалі розбили її та зійшли до яру. Саме тоді виступив до бою II курінь У. С. С. Він узяв напрям на найбільше загрожений відтинок, верх 348. По дорозі до верху 5 ліва крилова сотня куреня вдарила на москалів, що вдерлись були до яру, визволила полонену команду куреня й недобитки I сотні. Хоч який великий був запал Стрільцтва, II курінь не зміг відбити зайнятих становищ на горі. Після двох невдалих спроб закріпитись наверху, курінь спинився в 2 оборонній лінії, на західному узбіччі гори, маючи на правому крилі частини 310 малярського полку та ліворуч сотні 81 п. Знову I курінь оборонив становища на Лисоні та вдержав їх до приходу підмоги в силі двох сотень 4 баварського полку. Коли ніч перервала боєві дії, вся оборона, хоч дуже слаба, впорядкувалась і готовилась до бою на другий день.

Другого дня о 6 годині вранці весь фронт кинувся до протинаступу, після доволі слабої артилерійської підготовки. Та цей протинаступ не вдався. Ще заслабі були власні сили. Правда, I курінь лівим крилом добився до перших ровів над Ценівкою, але, стрівши завзятий опір на правому крилі, мусів завернутися. Так само II курінь після невдалої спроби пробитися на гору, коли ліво-і правокрилові частини чужих стягів не піддержали У. С. С., перервав дії й залишився до вечора в запасних становищах. Щойно у вечірньому загальному приступі, який добре підготовила гармата, рк. год. 19 вдалось відбити всі становища, захоплені москалями.

Таким чином дводенний кривавий бій за Лисоню, в який москалі кинули цілу дивізію найкращої піхоти й багато артилерії, закінчився знову перемогою союзних військ. Але завдання оборони було б куди важче, а може й вислід боротьби був би куди гірший, коли б не полк У. С. С., що вчас спинив розгін москалів і жертівною, героїською обороною у хвилину найбільшого ослаблення фронту, загордив москалям дорогу. За цю перемогу заплатили У. С. С. дуже дорого: 81 згнуло в бою, 293 ранених відійшло до лічниць і 285 дісталось у боєвій метушні до ворожого полону.

Бої на Диких Ланах і в Потуторах. Після бою за Лисоню москалі перекинули боєві операції на південь к. Рибсоню москалі перекинули боєві операції на південь к. Рибсоню, а фронт 55 дивізії залишили у спокою. Полк У. С. С. сто-

яв деякий час на становищі 129 бригади і займав відтинок від т. 348 до діска на Лисоні. Це був той словітний відтинок фронту, куди москалі раз-у-раз проривались. Відси вони дістались на задні куреня У. С. С. 14 серпня, тут прорвали оборону 2 вересня й нарешті відси зайшли москалі становища У. С. С. в Посухові 30 вересня. Щойно 13 вересня на становища У. С. С. прийшов мадярський полк 308 і полк У. С. С. перейшов у запас дивізії до ліска, на північ Вільхівця (точка 412).

Москалі мали на півдні більший успіх, ніж на Лисоні. Продовжуючи наступ, вони 16 вересня заатакували турецьку дивізію на Диких Ланах (т. 397). Після довгого бою, в якому туркам забракло набоїв, москалі зігнали турецький полк (мабуть 57) зі становищ. Коли турецькі частини відступили, на правому крилі 55 дивізії повстала прогалина, якою москалі могли зайти на її задні. Але на виручку знову з'явилися У. С. С. Смерком пішли до протинаступу і одним рішучим махом зігнали москалів до Золотої Липи. В цьому бою стрільці мали вперше нагоду покористатися новою тактикою, а саме рідкою глибокою кількالیнійною розстрільною. Сотні займали дуже широкий фронт та йшли одна за одною. Завдяки цьому У. С. С., втративши лише кільканадцять ранених, відбили фільварок Милівку, давні становища турків й полонили яких 200 москалів.

Після цих невдач москалі залишили фронт 55 дивізії знов на 2 тижні у спокою. Скривавившись на Лисоні і втративши чимало людей у бою на Диких Ланах, вони не мали сили вести наступ далі. Тимчасом полк У. С. С. після кількаденного постою в Посухові перенесли до Потутор, і так стрільці заняли знову свої давні становища на східних окраїнах села, від устя Ценівки до мурованого шляху, що веде до Бережан.

29 вересня москалі зірвались до нового бою. Вони таки завзялись добути Бережан. Від 29 до полудня 30 вересня ураганним вогнем нищили становища 129 бригади на Лисоні і в Потуторах. У полудне московська піхота кинулася до приступу і прорвалася в тому самому місці, що 2 вересня на сідлі т. 327. Вона заняла становища мадярського полку і згорнула з легкістю весь фронт на південь аж до Потутор. Коли й далі на дорозі москалі не стрінули ніякої відсічі (запасів не було), зайшли в долину Золотої Липи в напрямі Посухова й відтам від півночі та заходу вдарили на полк У. С. С. в Потуторах.

Стрільці, окружені ворогом із трьох сторін, відтіті від решти фронту багнистим річищем і рікою, найшлися в безвихідному становищі. Москалі заатакували полк у найслабшому місці, від Золотої Липи. Стрільці завзято боронилися і кілька годин відбивали щораз-то нові приступи ворога, сподіваючись, що підійде допомога та доповнять їм амуніцію. Та, не дждавши відсічі, частина полку під проводом чет. І. Труха кинулася до пробою. Таким чином, із цілої залоги врятувалося лише кількадесят стрільців, що пробилися крізь ворожу лінію, перебрили річку й добрались до становищ коло фільварку Милівки. Решта полку дісталася до московської неволі, між ними багато ранених.

Геройська оборона Потутор полком У. С. С. зв'язала на довгий час переважну більшість боєвих сил ворога. І через те вона для решти фронту не була безуспішна. Команда дивізії встигла за той час підтягнути запаси й на другий день могла спинити московський наступ, але Потутор уже не відзискала. Для цього не стало У. С. С.

Після бою в Потуторах із полку залишилось кількадесят людей і заціліла технічна сотня, що під час бою працювала в Посухові. Її залишили в полі, недобитки ж полку переїхали до Вишколу. Він стояв тоді в Розвадові коло Миколаєва над Дністром. Це в сусідстві Коша У. С. С., що примістився в Пісочній.

Гуцульська сотня. Після приходу у Вишкіл полк доповнено новобранцями і виздоровцями з Коша, і почалася вишкільна праця, що тривала до березня 1917 р.

Та не весь легіон залишився у Вишколі. На домагання 7 австрійської армії, що останками сил змагалась у південно-східних Карпатах, і легіон У. С. С. мусів послати бодай сотню на допомогу. В другій половині жовтня зорганізувалась, здебільша зі «старої війни», т. зв. Гуцульська сотня і 27 жовтня вона відїхала в Карпати, в околиці Кирлибаби, недалеко давньої мадярсько-буковинської границі. Там ішли невпинні, завзяті бої на верхах Прислопу, Татарки і в долині рік Виші, Борші й Золотої Бистриці. Москалі силкувались пройти в Семигород і там злучитися з румунською армією.

Після довшого побуту сотні в запасі в Бичкові Великому, у групі пполк. Фон Гуклера сотню 26 листопада післано в околиці Кирлибаби, яку заняли москалі. Але вже 28 листопада, коли Кирлибабу вдалося відбити і поміч Гуцульської сотні стала зайва, її кидають на гору Присліп, на допомогу

пруській дивізії. Через гору Присліп ішов головний шлях із Буковини на Семигород. Серед частин цієї дивізії У. С. С. найшли давніх знайомих іще з боїв коло Славська. Разом із ними стали до оборони гори, що її один верх захопили були вже москалі попереднього дня. Досвіта 30 листопаду вони вдарили знову на становище німців. Але до цього бою оборонці були вже приготівані. Коли москалі вдарили на середину становищ противника, німці повели наступ на їх ліве, а Гуцульська сотня на праве крило. Москалі бій програли. Заатаковані з двох боків, відтяті від запасів, вони мусіли перервати наступ. Що більше — стрілецько-німецькі відділи кинулись на запасні частини москалів і розгромили їх. В руки переможців попало 3 скоростріли і яких 600 російських вояків.

Після бою Гуцульська сотня передала становища німцям і 2 грудня повернулася до групи Русса, на становища коло Кирлибаби.

На фронті запанувала зимова перерва. Зате не вгавала праця коло закріплення становищ і будови дороги та інших прифронтових споруд. На верхах коло Кирлибаби пробули У. С. С. до 5 квітня. В останнє Гуцульська сотня змріялася з ворогом тут, на півдні 31 березня 1917 р. Тоді пробоевий відділ сотні напав уночі на забороло москалів, розбив його, забираючи 1 скоростріл і всю залогоу 45 людей із командантом.

Незабаром після того запанував на фронті «мир», що тривав аж до червня. Це хвилиenne замирення на східньому фронті принесла російська революція.

Після ще 3-місячного побуту в південних Карпатах, Гуцульська сотня виїхала 27 червня до легіону, саме в ту пору, коли почався під Конюхами останній зрив російської армії, що конала, т. зв. офензива Керенського.

Російська революція. Бій під Конюхами. У лютому 1917 р. закінчився вишкіл тих сотень, що мали відійти в поле. 17 березня полк У. С. С. у складі 6 сотень виїхав до Бережан. Полком проводив новий командант, призначений із 24 (коломицьського) полку піхоти — от. Франц Кікаль. От. Кікаль був чех, але швидко зжився зі Стрілецтвом і краще, ніж хто інший, оцінив його вартість. Був це добрий боевий старшина, людяний і справедливий командант, що дбав за добро й честь свого стягу.

У Бережанах команда корпусу веліла з обидвох куренів

створити один і від того часу аж до листопадового зриву легіонів не повернено його давні сили.

Легіон відійшов незабаром на становища в Куропатниках, над Ценівкою — на північному сході від Бережан. На фронті панував спокій.

По той бік боевої лінії відбувались великі перемини, що згодом довели до ліквідації московського фронту. 8 березня ліберальні кола Росії приневолити до абдикації царя Микола II і проголосили республіку. Упадок царської влади захитав усім давнім ладом. Після вікової неволі прийшли до голосу й поневолення народи Росії — найперше українці. В Києві 17 березня повстала Центральна Рада, що почала організувати автономну владу в Україні. У квітні почали організувати військовий стяг на фронті й у запіллі. Здавалось, що ось український народ по тому боці Збруча здвигне свою державу. Такими надіями жили У. С. С. в часі постою під Куропатниками і самі бажали станути до цієї праці над будовою власної держави. До того ж вони весь час змагали. На те кривавились у Карпатах, на широких степах Поділля, на Лисоні, в Потуторах. Та виявилось, що шлях до цієї мети ще далекий і не такий простий, як бачилось зразу.

Другий республіканський уряд нової Росії під проводом Керенського і не думав кінчати війни так само, як і не думав дати волі поневоленим народам. Навпаки, він спинював кожний розгін українців організувати власне життя, нехай би лише в межах самоуправи й рішив воювати далі проти «германців» аж до переможного кінця. Правда, влада змінилась, але настрої і змагання нових керманічів залишилися ті самі, що й за давнього устрою.

Але визволеної раз стихії завернути на старі рейки було годі. До того ж у Росії прийшли до слова большевики й почали підготовляти соціальну революцію. В Україні стихія національного відродження захопила всі поля. З живою політичною й культурно-освітньою діяльністю почалась організація військових відділів та українізація полків, що доповнювались українцями. Відбувались військові з'їзди, наради, на яких ставлено найсміливіші домагання до російської тимчасової влади. Нарешті 9.VI. Центральна Рада видала перший універсал, яким проголосила автономію України.

Щоб приборкати революційну стихію, уряд Керенського рішив повести офензиву і туди, на фронт, звернути увагу

розколиханого громадянства. А в цім цього домагалась Антанта, щоб рятувати західній фронт. Та без помочі України уряд Керенського не міг цього зробити. Тим-то погодився дати Україні автономію, правда, з великими територіальними й політичними обмеженнями і так само дав згоду на творення українських стягів.

Після впорядкування вже доволі розхитаного фронту, на якому поставлено чимало українізованих полків, дивізій та корпусів, Керенський повів у червні наступ.

У. С. С., що стояли в Куропатниках, забрали відтіль 15 травня й поставили в запасі першої боевої лінії на південному сході села Конюхи, в ярі, недалеко ліска, що його звали «Звіринцем», у районі 88 (чеського) полку. Про майбутній наступ москалів знало командування Південної Армії давно. Керенський приготував до нього силу війська й передусім безліч артилерії й літаків, які прислали в допомогу французи та бельгійці.

Наступ почався в докладно передбачений час 29 червня в 5 год. ранку могутнім, гураганним гарматним вогнем, що з короткими нічними перервами, тривав дві доби. 30 травня досвіта москалі вдарили так сильно по правому крилі 19 чеської дивізії, на північ від Конюх, що вона розлетілась і потягла за собою сусідні з нею курені 88 полку. Саме за його плечима стояли в запасі У. С. С.

Про ці події команда легіону не знала нічого. Ще вночі прийшла добра вістка, що скрізь приступи ворога відбито. Сотні У. С. С. сиділи тоді у схоронищах і їм суворо заборонили виходити з них. До того ще всі телефонічні сполуки знищив огонь артилерії, а іншим шляхом ніякі відомості, ні накази не надходили.

Тимчасом москалі, забравши кілька тисяч австрійських вояків, з них більшість (чехи) піддалась сама, пішли в обхід і з Конюх окружили У. С. С. у ярі. Москалі появились так несподівано, що на який-небудь відпір годі було зважитись. Вони опанували були всі довколишні горби і кинулись у яр. Таким чином, усі відділи легіону, що здебільша перебували у схованках, попали в ворожий полон. Від полону врятувались лише ті відділи, що стояли деінде: а саме: технічна й будівельна сотня, 1 чета скорострільів, 1 відділ боротьби з близу та Гуцульська сотня, що день перед тим приїхала з карпатського фронту. Таким чином, залишилось усіх 9 старшин і 111 стрільців. З цих останків зоргані-

зовано 3 нові боеві сотні з відділом скорострільів і мінометів, і вони взяли участь у ліквідації прориву.

1 липня курінь перенесено знов під Куропатники, де він і залишився до 23 липня.

Похід до Збруча. Три тижні після останнього зриву революційної російської армії, 19 липня, почалась загальна протиофензива союзників. У її висліді розгромлено дорешти могутню колись російську армію і всю Галичину звільнено. Вже з початком серпня фронт опинився над Збручем.

XXV корпус рушив у похід тоді, коли на півдні й півночі союзні війська, зламавши опір революційних армій, гнали недобитки до Серету. У. С. С. вийшли з Куропатник у напрям Козової. Після дводенних змагань біля Козівки та Козової з частинами українського VI корпусу, що твердо боронив відступу армії, У. С. С. звернулися на південь, 27 липня прийшло ще до невеликих сутичок коло Бурканова й Білокерниччя над Стрипою й після цього У. С. С. погнали далі нестримно до Збруча. Спішним походом через Вербовець, Звиняч, минуючи Чортків над Серетом і далі через Вигнанку, Чорнокінци, зайшли до Бурдяковець і Збрижжя над Збручем. Тут, біля Бурдяківців, прийшло до останньої зустрічі з противником, де визначилась Гуцульська сотня.

Під час того походу сотні легіону приділювали, залежно від потреби, до різних полків і перекидали у різні місця, доволі широкого фронту, що його займала 55 дивізія. Один раз сотні йшли поруч 35 п. стрільців, другий раз із німецькою кіннотою, технічна й будівельна сотня знову держалася бригадної команди, але й вони йшли тоді як боеві частини.

Коли осягнуто Збруч, кривава епопея на сході закінчилась. Фронт завмер. Настало перемир'я, за яке нікотра з воївних сторін не старалась. Тимчасом російська армія розкладалася у ферменті революційного хаосу, який, заволодівши підпіллям, перекинувся на фронт. Ролю дріжджів у цьому ферменті сповняли большевики й анархісти. Немов ті отруйні мікроби вжиралась їх пропаганда в приспосіблений до того організм російського молоха, і в листопаді прийшло до кризи. На організм кинувся лихоманний боляк, що розідає його донині. До влади прийшли большевики, що передусім узялися ліквідувати війну. На фронті від Прип'яті до Устя Дністра залишилися ще лише українізовані армії під проводом нових, іменованих українським

державним урядом, Центральною Радою, начальників. Уже в грудні 1917 р. У. С. С. стояли проти військ української держави. В Києві організувався курінь, а далі полк Січових Стрільців, у якому верховодили колишні полонені У. С. С.

Ці події не могли залишитися без впливу на У. С. С. Вони приневолювали зревизувати дотеперішнє становище. Ідея, за яку У. С. С. змагалися, сповнилася: на руїнах великої Росії та царату формувалась молода українська держава. В її межах організувалась національна армія, її кордонів боронили українські стяги. Чи ж У. С. С. могли залишитись далі у рядах ворожої України армії, хоч би вона поки що й не боролась? Чи не прийшов час зірвати з дотеперішнім «покровителем» і піти на службу своїй державі? Ці міркування хвилювали не лише провідників Стрільцтва, його старшин, але й рядових стрільців. З цього приводу, у всіх стоянках У. С. С. відбулось кілька таємних нарад, навіть у деяких частинах утворились таємні гуртки, що пропагували перехід У. С. С. на послуги Центральній Раді. Але прихильники тієї концепції в гарячому бажанні працювати у власній державі не брали на увагу політичних наслідків, які звалилися б на українське громадянство в Галичині, не брали на увагу технічних перепон і найважливіше забували про долю південно-західних земель. Саме тоді виринула була справа прилучення цілої Галичини до польської держави. Ця нова загроза переконала всіх, що завдання Стрільцтва по цьому боці збруча ще не скінчене, що існування легіону залишається сильним політичним аргументом проти польських задумів. А тимчасом уряд Центральної Ради і Наддніпрянщини виявляли доволі сили і засобів, щоб могли постояти за власну державу.

Нарешті мир у Бересті усунув загрозу братовбивчої боротьби — і він приніс надії на те, що також український народ під Австрією заживе свобіднішим життям.

З кінцем серпня всі відділи легіону перенесено до Залісся, Чортківщини й доповнено куренем, що прийшов із Вишколу під проводом от. Тарнавського. Він став командантом легіону. Та вже з початком січня (6. І.) команда корпусу відкликала от. Тарнавського, а на його місце призначила сот. Осипа Микитку. От. Тарнавський, що зжився був зі Стрільцтвом і співчував його бажанням, не був видко для влади досить певним командантом легіону.

Після Різдвяних Свят легіон змінив стоянку і перенісся

в Борщівський повіт до Скочатина і Шийківців. Відтам у лютому 1918 р. вирушив із австрійською армією на Наддніпрянщину.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ У. С. С.

Розвиток організації У. С. С. Із 2500 людей, що залишилися після «реестру» в Стрию, створено на Закарпатті 10 сотень по 220 людей у кожній. Вони ввійшли в два і пів куренів, що ними командували до часу перших боїв: I — Григор Коссака, II — д-р Михайло Волошин, III півкурнем — д-р Степан Шухевич. Всі вони були запасові четарі («лейтенанти») австрійської армії. Першими командантами сотень стали: Василь Дідушко, Осип Семенюк, Осип Букшований, Іван Коссака, Роман Дудинський, Дмитро Вітовський, Осип Будзиновський, Сень Горук, Ераст Коник та Іван Баран.

Після перших боїв у жовтні розформовано сотню Семенюка та її старшин і стрільців, приділено до інших сотень. Зате тоді створено нову сотню, що під проводом Кліма Гутковського 2 жовтня відійшла до Хусту і згодом на фронт під Вишків.

У жовтневій офензиві 1914 р. бере участь уже лише 9 сотень, а після неї залишаються у полі вже лише 2 курені, один під проводом Г. Коссака, другий — д-ра Ст. Шухевича. Під час важких карпатських походів, коли легіон утратив найбільше людей через недуги, число сотень впало на якийсь час до 6. Але вже в січневій офензиві 1915 р. легіон доповнено знову до 8 сотень і від бою на Маківці до 1916 р. він числить постійно 8 сотень. Після реорганізації легіону 1916 р. в I полк Укр. Січових Стрільців при цьому повстає ще сотня піонерів і скорострільна сотня; крім цього ще й окремі відділи мінометів і світильників.

Після розгрому в боях за Бережани, коли полк У. С. С. утратив понад тисячу людей убитими, раненими й полоненими, залишилось у Коші так мало стрільців, що з Вишколу вийшло в поле 6 слабих сотень, які злучено в один курінь, з чотирма піхотними сотнями, I технічною, I будівельною і I скорострільною сотнею. Такий стан організації фронтової формації У. С. С. залишився до листопадового зриву.

Чисельний стан боєвих формацій змінявся доволі сильно, залежно від утрат у боях і припливу доповнення. Н. пр. чисельність II куреня (Коссака) впала від 8 до 30 жовтня

1914 р. з 807 до 101 людини (без старшин). На основі збережених у Музеї Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові станових виказів найменша чисельність полку була після боїв у Потуторах (30 вересня 1916) — під Конюхами: 9 старшин і 444 стрільці. Найсильніший був полк У. С. С. перед боями за Бережани. Дня 25 травня 1916 р. полк числив загально 47 старшин і 1683 стрільці боєвики — 37 старшин і 1361 стрілець. Зі збережених актів годі усталити загальну кількість Стрілецтва. Можна лише з певністю ствердити, що на початку 1917 р. в головній книзі записано 7000 людей. До того самого часу у втратах записано кругло 350 вбитих, 1200 ранених, 1500 полонених.

Командантом легіону У. С. С. числився до 14 березня 1915 р. от. Михайло Галушійський. До того часу також Боева Управа у Відні сповняла роль, правда, лише формальну, верховного проводу У. С. С. Після реорганізації 1915 р. боеву формацію й Кіш підчинено команді корпусу Гофмана; інші формації підлягали безпосередньо місцевій військовій владі. Боевими формаціями командували: до березня 1915 р. от. Григор Коссак, обома самостійними куренями — до серпня 1915 р. от. Коссак і сот. Василь Дідушок, полком — от. Г. Коссак і пполк. Антін Варивода (до 30.IX 1916 р.); врешті польовими формаціями У. С. С. в 1917 р. проводили пполк. Франц Кікаль (до 30.VI. 1917 р.), пор. Дмитро Кренжаловський під час походу до Збруча, от. Мирон Тарнавський до 6. I. 1918 р. і сот. Осип Микитка до листопадового зриву.

До легіону У. С. С. належали ще такі помічні формації в стані дієвої армії: Кіш У. С. С., Збірна Станиця У. С. С. у Львові, Поборова Станиця У. С. С. у Станіславові, 3 комісаріяти У. С. С. на Волині і Збірна Станиця У. С. С. в Мармароському Сиготі на Закарпатті в 1916 р. В запллі — у Відні Боева Управа У. С. С. і Осередня Збірна Станиця.

Організація боевих формацій. Піхотні частини. Полк У. С. С. поділявся від серпня 1915 р. на 2 курені. Третього куреня не вдалось поставити до кінця війни. На це не дозволила команда корпусу. Кожний курінь мав 4 сотні. Сотні склалися з 4 чет, чети з 4 роїв по 10-15 людей. Пересічний загальний стан сотні хитався між 100-150 людьми. Боєвиків було все на кільканадцять менше, себто тільки, скільки припадало на обслугову сотенного обову, ремісників і санітарів. Кожна сотня мала 2 ремісників (1 кравець і

1 швець), сотенного писаря і його помічника. Крім цього, кожна сотня мала 2 телефоністів, які сповняли в потребі також службу посильних сотенної команди.

Командантами куренів числились до березня 1914 р. от. Григор Коссак і д-р Степан Шухевич, від серпня 1915 р. от. Сень Горук і сот. Василь Дідушок; 1916 р. командував I куренем сот. Омелян Лисняк, II от. С. Горук; в 1917 р. легіон складався лише з I куреня і його командантами були попередньо названі старшини.

Командантами сотень були, звичайно, сотники в IX ранзі або поручники в X ранзі. Винятково заступали їх довший час четарі, старшини, в XI ранзі. Першими командантами сотень були призначені Начальною Командою Армії в березні 1915 р. сотники: Роман Дудинський, Василь Дідушок, Дмитро Вітовський, Осип Букшований, поручники: Зенон Носковський, Осип Семенюк, Іван Коссак, Осип Будзиновський, на додаток сотнею командували перед цією номінацією Володимир Сроковський та Клим Гутковський. Дальшими командантами сотень стали в 1915 р. пор. Андрій Мельник, пор. Роман Сушко, пор. д-р Омелян Левицький, пор. Осип Яримович, чет. Іван Чмола, в 1916 р. чет. Василь Кучабський, в 1917 р. пор. Володимир Орза, пор. Іван Бужор, в 1918 р. чет. Осип Іванович і чет. Григор Голинський.

Старшин, що командували четами, було біля 85.

Сотня скорострелів. До весни 1916 р. легіон У. С. С. не мав власних скорострільних відділів. У часі боїв куреням У. С. С. приділювали в потребі скорострели з чужих полків. Тому що австрійські стяги самі мали обмаль скорострелів, стрілецьким відділам доводилось не раз воювати без помічі цієї модерної зброї.

Перший відділ скорострелів із 3 машинками системи «Шварцльозе» дістав полк У. С. С. шойно 16 червня 1916 р. над Стрипою. Незабаром доповнили його ще одним скорострелом і так повсталася сотня, зложена з 2 відділів-чет, по два скорострели кожна. Такий стан скорострільної формації У. С. С. залишився до кінця світової війни, хоч інші полки одержали по кілька сотень легких (піхотних) і важких скорострелів.

Обслуга скорострільної сотні складалася з команданта, сотні, 2 командантів чет, 4 передовиків і 32 людей обслуги.

Сотня мала 12 в'ючних коней (4 під скоростріли, 4 на муніцію і 4 на охоронні панцирі та знаряддя), 2 муніційні вози, 2 харчені та 1 з кузнею і слюсарнею. Загальний стан сотні числив 3 старшин і 80 людей.

Сотнею командували: хор. Федір Черник, з 1916 р. хор. Василь Соловчук, в 1917 р. під Конюхами, після нього чет. Осип Квас і нарешті (на Буковині) чет. Кость Третяк.

Чета «боротьби з близу» мала два відділи легких і важких мінометів, гранатометів і відділ світильників-вогнететів. Все це була новітня оборонна зброя, що нищила ворога на близьку віддачу. Відтілює і назва відділу. Цю зброю введено до легіону У. С. С. щойно у травні 1916 р. Чета боротьби зблизу залишалася до кінця світової війни й відіграла помітну роль під час боїв у Львові і в боях за Львів.

Командантами чети числились — першим хор. Іван Рогульський, в 1917-р. — хор. О. Квас, нарешті, після Конюхівського бою — хор. Никифорок.

Зв'язок. У Карпатських походах відділи У. С. С. по-слуговувались для передачі звідомлень пішими та кінними в'єтовими. Такого зв'язку вживали тоді майже всі менші частини, лише вищі команди по-слуговувались польовим телефоном.

Перший телефонічний апарат одержав І курінь у березні 1915 р. в Голубецьку. Щойно вліті 1915 р. дістали сотні та обидві команди куренів телефонічне владження. Деякі сотні мали вже восени й по два апарати.

Зв'язок ішов від сотні до куренної осередні і звідтам до полку. Через куренні або полкові осередні можна було зв'язатися зі всіма сусідніми боевими групами. Телефонічним зв'язком при сотні завідували 2 телефоністи, при курінних і полковій осередній повнили службу телефонічної стежі, що їх завданням було закладати, справляти і провірявати отримання.

В 1917 р. організовано при легіоні ще відділ проти-газової служби, яким проводив чет. Іван Іванець.

Технічна і будівельна сотня. Зв'язком технічної сотні був піонерський відділ, що повстав у жовтні 1915 р. Зимою 1916 р. відділ розгорнувся у сотню з 4 четами, в яких гуртувались фахівці різних ділянок технічної служби. Завдяки енергійному та вмілому проводові команданта сотні чет. д-ра Івана Сіюка і його помічника хор.

Василя Кліма, вона дійшла до такої справності, що числилась найкращим технічним відділом XXV корпусу.

В 1917 р. повстав на фронті ще один відділ, призначений головню до земляних і будівельних робіт — т. зв. будівельна сотня. Проводив нею спершу чет. Михайло Гнатюк, в 1918 р. чет. Іван Цяпка.

Обі сотні числились боевими формаціями і як запас піхотних куренів, вони не раз виручали в бою другі відділи легіону.

Кіннота У. С. С. Зв'язок кінного відділу У. С. С. повстав у жовтні 1914 р. при окремому кінному загоні (пізніше дивізіоні) сот. кінноти, маляр Фаркаша. В березні 1915 р. відділ доповнено вибраними зі стрілецьких сотень добровольцями до сотні. На жаль, через брак коней і виряд до кінця світової війни не вдалось поставити бодай одної повної сотні. Все залишалось багато кіннотчиків без коней. Стан сотні з 10.XII. 1915 р., хоч числив 4 старшин і 112 Стрільців, виказує лише 52 коні. Сотня кінноти У. С. С. проіснувала до травня 1917 р., коли то весь дивізіон розв'язали.

Після розгрому австрійської кінноти з початком війни і з переходом до позиційної боротьби, кіннота втратила колишнє боеве значення. Тим-то останки чисельних колись полків зведено у невеликі загоны, приділено їх до вищих команд і вони робили, здебільша, стежну і зв'язкову службу. Це й було головне завдання кінноти У. С. С. під час карпатського походу і в часі великої офензиви 1915 р. Лише один раз під кінець офензиви 3 вересня 1915 р. змірялися кіннотчики У. С. С. з ворожою кіннотою на подільських степах коло Брикулі.

Сотнею командував увесь час пор. Роман Камінський, що згинув у бою під Конюхами.

Помічні формації. До них зачислялись: санітарна служба, господарський відділ і обоз.

Санітарна служба. Її організовано доволі пізно. Перша сотня відійшла в поле, не те що без санітарів, але й без перев'язок, які діставав кожний вояк. До лютого 1915 р. курені У. С. С. не мали своїх лікарів, поміч раненим і хворим давали лікарі з інших стягів. Щойно в лютому приділили легіоні 2 лікарів, до І куреня лік. чет. д-ра Івана Рихля, до II — лік. чет. д-ра Августина Беляя. Вони обидва організували незабаром санітарну службу так, як по інших полках.

Кожна сотня одержала санітарну стежу, зложеною з 4 людей і 1 підстаршини. Вона мала 2 пари ношів, перев'язовий матеріал і санітарне приладдя. При команді куреня була санітарна станиця, т. зв. перша поміч із лікарем, 2 медиками і 8 людьми; вона мала спершу 1, згодом 2 вози для перевозу санітарного матеріалу, приладдя, ліків і в потреби хворих, чи ранених. Разом увесь санітарний персонал куреня налічував яких 40 людей.

Після реорганізації легіону в полк один із курінних лікарів робив службу полкового сан. шефа. Ним був в 1916 р. д-р Беляй. Пізнішими лікарями боєвої формації легіону були: в 1917 р. лік. чет. д-р Кость Воєвідка і після нього лік. чет. д-р Вол. Щуровський, пізніший сан. шеф бригади У. С. С. Довший час курінним лікарем у полі (від травня 1915 р. до весни 1916 р.) був лік. чет. д-р Володимир Білозор. Медиків, що повнили санітарну службу, в полі було 7.

Обоз. Сотенний обоз складався з 4 возів і 1 польової кухні. Вози були призначені: 1 — до перевозу сотенної канцелярії і старшинських клунків, 2 — для харчів, 1 — під муницію. Муниційний віз і польова кухня залишились поблизу сотенної стоянки — це був т. зв. боєвий обоз, решта возів держались даліше фронту і входили у склад харчевої валки куреня, що підвозили на фронт із магазинів харчі або военний матеріал. Усім обозом куреня, до якого входили ще підводи куренної команди та її канцелярії, завідував молодший старшина, або підстаршина.

Після злуки обох самостійних куренів у полк і після організації нових відділів, увесь обоз полку зведено в одну полкову обозну валку, що числила яких 70 возів і коло 150 коней.

Господарський відділ складався з інтенданти й ліквідатури. Інтендант побирав (або купував) і видавав сотням харчі, одяг і виряд, старшина-ліквідант завідував касою і провадив розрахунки, побирав гроші з корпусної каси й виплачував побори старшинам, командам куренів і сотень на платню для стрільців, канцелярійські видатки та інтендантам на харчі. Спершу кожний курінь мав свого окремого інтенданта і рахункового старшину; в полку завідували цими господарськими справами 1 інтендант і 1 ліквідант. В сотні доручення інтенданта виконував сотенний справник; веденням рахунків займався сотенний писар, що й провадив також діловодство сотні.

Формації У. С. С. в етапі і запіллі дієвої армії. Вишкіл У. С. С. Організація.

Протягом двох літ 1914—1916 вишкіл новобранців належав до Коша й відбувався в окремому відділі — походній сотні. До цього відділу приділювали виздоровців і новобранців. Їх перешколювали й відсилали по якомусь часі в поле — на доповнення фронтових частин легіону. До червня 1915 р. справами вишколу новобранців завідував сот д-р Михайло Волошин, після нього — пор. Володимир Стафіняк.

В листопаді 1915 р. справу вишколу новобранців виділено від обов'язків Коша і створено окрему формацію з командантом та адміністрацією, лише в господарських справах вона була зв'язана з Кошем. На його команданта призначила команда корпусу на весну 1916 р. з 35 п. стрільців от. Мирона Тарнавського. Хоч такі організаційні зміни введено, вишкіл У. С. С. так само, як і інших австрійських стягів під час війни, виявляв великі недостачі. Причиною цього була — погана система тогочасного австрійського військового навчання, якої У. С. С. самі змінити не могли. Щойно вліті 1916 р. німецьке командування Південної армії взялось основно за зміну цієї системи. Воно силкувалось зробити з свого союзника рівнорядного партнера. Насамперед організаційно перевели відділи новобранців усіх австрійських стягів із Кошів у етап і там для кожного полку створили вишкільну групу. Полкові вишкільні групи зв'язались у корпусну, чи дивізійну вишкільну групу, нарешті всі вони підлягали Вишкільній Групі Південної Армії. Нею командував підполк. принц Оскар Гогенцоллерн, один із синів німецького цісаря Вільгельма. Вишкільна частина творила запас фронту й підсилювала його новобранцями. Організація групи була та сама, що й боєвих відділів, так що їх все можна було кинути на фронт.

Вишкільна група полку У. С. С. складалася з кількох сотень, мала свою власну господарку і власне постачання. Лише рахункові справи (ліквідура) належала до Коша У. С. С. Вишкіл У. С. С. був поділений на сотні й на курені, коли сотень назбиралось більше, як 4. Так н. пр. з початком 1917 р. було 3 курені (з них 2 відійшло в березні на фронт) і з початком 1918 р. назбиралось 2 курені. Кількість сотень і їх чисельний стан змінювався залежно від приходу новобранців і відходу сотень у поле.

Вишкіл У. С. С. перебував постійно поблизу Коша, бо її Кіш У. С. С. мав свою стоянку в етапі XXV корпусу, якому підлягав.

Командантами Вишколу Українських Січових Стрільців були після от. Тарнавського, коли той виїхав в серпні 1917 р. на фронт, полк. Кость Слюсарчук, опісля на Наддніпрянщині от. Г. Коссака, на Буковині чет. Северин Краснопера, який і залишився його командантом під час польсько-української війни в Галичині.

Методи вишколу У. С. С. До літа 1916 р. методи вишколу не різнилися нічим від тих, що їх уживали в інших австрійських полках. А були вони куди гірші, як за мирних часів, бо для цього не ставало добрих інструкторів, часу і бракувало вряду. В У. С. С. справа вишколу новобранців терпіла ще й тому, що до весни 1916 р., себто до приходу отамана Тарнавського, вишколом проводили старшини, що не були на фронті, а інструкторам, молодим стрілецьким старшинам, хоч вони й мали деякий військовий досвід, не доставало потрібного ні теоретичного, ні практичного знання. Життя новобранців по селянських хатах і матеріальні недостачі не дозволяли навіть завести як слід військової дисципліни. Тим-то в поле приходило доповнення погано вишколене і не забезпечене як слід. Коли матеріальні недостачі можна було доповнити в полі, то брак військового знання й дисципліни залишались надовго. Через те в боях і гинуло найбільше новобранців.

Справа відразу змінилась, коли німці взялися за реорганізацію навчання тих частин, що належали до Південної Армії. Щоб увести свої методи праці, вони до кожної групи приділювали на деякий час своїх старшин і підстаршин.

Метода німецького вишколу була дуже проста тим, що вчила військового ремесла безпосередньо практично і скоро, без зайвого баласту теорії. Наука тривала 6 або 8 тижнів. За той розмірно короткий час новобранець засвоював собі не гірше, як за мирного часу, головні практичні знання всіх ділянок військового ремесла. Навчання майже всіх дисциплін йшло рівнорядно. Через дотепний розподіл предметів вишкіл був живий і цікавий. Хоч до нього введено відомий пруський «Drill», який вимагав скорого справного та докладного виконання найдрібнішої справи, але вояки його не відчували, бо він ніколи не доводив до перевтоми. Він був річевий і до дрібниць продуманий.

Метою нового вишколу було, згідно з вимогами новітньої

війни, навчити новобранця стати самостійним боеквиком; тим-то найбільше часу присвячено науці одинцем. Цілоденне заняття тривало недовго — 6-7 годин, з того чотири до обіду, три після обіду. Зате, крім кількоххвилинного відпочинку на папіроску, між поодинокими годинами заняття, кожна хвилинка була присвячена інтенсивній праці.

Вишколена сотня ставала до перегляду іспиту, який переводив звичайно сам командант армійської групи, полк. принц. Оскар. І не була це звичайна правда, що обмежувалась на переході сотні перед фронтом начальників, а іспит, справності кожного стрільця в усіх дисциплінах військового ремесла. Коли сотня добре здала іспит, відходила в поле, або, залишаючись у Вишколі, повнила сторожеву службу, доповнювала знання боевими вправами, боевими стрільнями і т. п. Підстаршини й кандидати на підстаршин мусіли покінчити 2-місячні підстаршинські курси, старшини, до сотників включно, засвоювали собі німецькі методи вишколу й доповнювали військово-знавчі на старшинському курсі, під проводом німецьких старшин.

Хоч яка інтенсивна була праця, хоч які великі вимоги ставлено до стрільців та інструкторів, завдяки зразковому порядку й раціональному поділові праці, всім залишалось доволі часу на відпочинок і розвагу. Тим-то можна було між новобранцями повести й доволі інтенсивну національно-освідомну працю. При Вишколі був курс для неписьменних, курс німецької мови, улаштовано курси з історії, географії України, гутірки на політичні й суспільні теми, тощо. Тим-то з рядів Стрільцтва виходили не лише добрі вояки, але і свідомі українські громадяни, ширі патріоти.

Ця майже дволітня школа під умілою, досвідною рукою німецьких мілітаристів виробила стрілецький стяг на добірну боеву одиницю. Її пройшло яких 7000 людей. З неї вишло також чимало добірних інструкторів, старшин і підстаршин. Для пацифістично настроєної галицької вітки українського народу був це великий добуток. Школа, що в визвольних змаганнях не вжито цього добірного стягу для організації й вишколу українських армій.

Кіш У. С. С. Кожний австрійський полк мав у запіллі «кадру» — доповнюючу формацію. В кадрі збирались новобранці та вздоровці. Там їх вишколювали чи перешколювали й посилали в поле для доповнення полків. Там висуджували (звільняли зі служби) неспосібних до військової справи.

Нарешті, в кадрі вели свіденцію всіх приналежних до полку.

Легіон У. С. С. спершу своєї кадри не мав. Не мав її офіційно, бо насправді в Горонді та у Страбичеві залишилось після виходу сотень в поле трохи стрільців, не Здатних до боєвої служби й кілька старшин. Після перших боїв у Карпатах та після зимового карпатського походу, в стоянці стрілецької кадри збиралось щораз більше таких, що потрапили здоровля, що поверталися з лічниць після недуг і ран та нарешті таких, що з еміграції зголошувались у ряди Стрілецтва. І так повстав силою подій зв'язок Коша У. С. С., збірний пункт новобранців, виздоровів і воєнних інвалідів, що не могли вернутися додому. Він, хоч не призначений ніким, сповняв для легіону У. С. С. ту саму роллю, що кадри австрійських полків. Формальне, себто урядове існування Коша датується від 14 березня 1915 р., коли вийшов перший наказ верховного командування армії про реорганізацію У. С. С. Тоді Кіш У. С. С. дістав урядову назву «Доповняльна сотня» У. С. С. На її команданта призначили сот. д-ра Никифора Гірняка, що і мав цей уряд до 1. XI. 1918 р. Його помічником був призначений сот. Теодор Рожанковський.

Кіш У. С. С. був подібно зорганізований і виконував ті самі обов'язки, що й кадри формалії австрійських полків. Лише його зверхником являлось не міністерство війни, а команда XXV корпусу та його осідком був усе етап, прифронтна смуга цього корпусу. Тим-то стоянки Коша У. С. С. раз-у-раз змінювалися залежно від пересуву боєвого фронту.

Кіш поділявся на кілька відділів, що цього вимагала його різна праця.

Еведенційна канцелярія — провадила списи всіх приналежних до легіону. Всі вони були вписані до т. зв. головної еведенційної книги, яка, на жаль, у Києві пропала.

У відділі новобранців збиралися новопривезлі новобранці, він був до осені 1915 р. рівночасно вишколом. Коли влітку 1916 р. справи вишколу відділено від обов'язків Коша, цей відділ гуртував новобранців лише переходно.

У відділі виздоровців — гуртувалися переходно висуджені, інваліди й ті, що після ран або недуг потребували довшого відпочинку.

При Коші існував захист для недужих. Лікарями Коша були др. Іван Рихло, др. Кость Воевідка в

1914 р., а др. Володимир Білозор 1915 р. і 1917 р., др. Володимир Щуровський 1916 р.

Порядку у стоянці Кошу пильнували станційна команда з малим відділом польової жандармерії.

Всіма господарськими справами, не раз дуже численного Коша, завідував харчовий старшина та ліквідант (рахунковий старшина).

Найбільше праці, труду й заходів завдавала команді Коша справа бранки новобранців. Легіон У. С. С., як добровольча організація, мала право вербувати лише тих, що не були обов'язані до воєнної служби, себто юнаків до 18 літ, старших людей понад 50 років і немічних. Очевидячки, що кожен б Кіші не подбав був різними легальними і нелегальними способами дістати до рядів легіону здатних воювати людей, він був би умер природною смертю так, як цього собі бажав полк. гр. Лямезан, начальник булави XXV корпусу, або в найкращому разі був би перемістився на якийсь відділ до легкої служби поза фронтом, чи в заплілі. Але, хоч труднощі щодо набору новобранців були величезні, легіон не те що не згинув, але все мав потрібний запас людей. До У. С. С. зголошувались раз-у-раз молоді й поборові люди, самі, безпосередньо після звільнення нових частин Галичини, або з місць, у яких стояли частини У. С. С.; крім цього, працювали постійно вербункові і збірні станції, які теж різними способами добували собі право праці. Роллю вербункового апарату сповняв кожний стрілець, що появлявся дома чи в рідних околицях. Таким чином, до початку 1917 р. назбиралось в еведенційній книзі понад 7000 добровольців.

Перше доповнення до легіону дали табори інтернованих у Вольфенбергу і Фелітенталю взимі 1915 р. Далі з поступом офензиви прилив добровольців раз-у-раз збільшався.

Вимоги австрійських приписів, з якими команда Коша мала чимало клопотів, обходила різним способом, поборовах вписувала, як зголошених перед війною, чимало ховала перед комісіями або нарешті призначувала для них молодший вік. Із цього приводу команда Коша мала не раз клопоти і тяганину, а то й дисциплінарні доходження.

Призначених військовою владою поборових станиць було в Галичині 2 — у Львові, Станиславові і на Волині 3.

Із них найбільше добровольців звербувала станиця в Станиславові (командант чет. др. Михайло Новаків-

ський). Збірна станція у Львові — її командантом був сот. д-р М. Волошин — дала теж чимало новобранців.

Зате комісаріяті У.С.С. на Волині, з яких найкраще працював комісаріят у Володимирі Вол. під проводом чет. Миколи Саєвича, сповняли головну роллю культурно-освітніх станиць. Вони оснували понад 50 народніх шкіл і вели національно-освідомну працю.

Пресова квартира і Боева Управа. Своєрідною формациєю У.С.С. являлись літературно-мистецькі гуртки, що повстали в полі, Коші і Вишколі і прозвали себе Пресовою Квартирою. До гуртка в полі належали м. и. такі молоді поети і літерати: Роман Купчинський, Лев Лепкий, Іван Балюк, Василь Дзіковський, митці — Іван Іванець, Осип Курилас, Лев Феє, Юліян Назарак та Осип Сорохтей, музик, орудник оркестри У.С.С. Михайло Гайворонський та світлиці Теофіль Мойсейович і Василь Оробець.

В пресовому гуртку Коша працювали м. и. літерати д-р Осип Назарук та Микола Голубець, Юра Шкрумеляк (поет), музик Антін Баландюк і світлиця Микола Угрин-Безгрішний.

Завданням цих гуртків було зберегти традицію У.С.С. І дійсно, всі тривалі пам'ятки з життя і праці У.С.С., що залишилися в літературі, споминах, пісні, музиці, штуці і фотографії, завдячуємо творчості членів Пресової Квартири. Також стрілецький однострій і прапор дістав легіон У.С.С. головно завдяки проектам і заходам її співробітників (Л. Лепкого та І. Іванця).

Всій праці пресових гуртків помагала матеріально і морально Боева Управа у Відні. Коли з реорганізацією У.С.С. в березні 1915 р. від завдань Боевої Управи відпали теж формально справи військового характеру — фактично первісну провідну роллю, як генеральна булава, втратила з переїздом У.С.С. на Закарпаття, — тоді вона взялася головно за пропагандивно-харатативну працю і видала кілька публікацій про У.С.С., багато листівок, різних відзнак, уладжувала виставки та зберігала пам'ятки, головно твори мистецтва і світлин. Очевидно Б. У. залишилась і надалі експонентом справ У.С.С. головно політичного характеру, на запілля. Провідником і душею цієї широкої і важкої праці був проф. Іван Боберський.

Загальна характеристика. Не раз в історії українського народу, у хвилині, коли східнім землям загрожувала небез-

пека впадку, їм на допомогу приходили західні українці, культурною чи збройною інтервенцією. Так воно й було на порозі ХХ в. В часі, коли Наддніпрянина пропадала в московській неволі, південно-західні українці збудували забороло культурного й політичного відродження нації. Його завершив збройний виступ української молоді на початку світової війни.

Мала це була жмінка, що станула до нерівної боротьби з могутньою Росією, дрібна краплинка у бурхливому морі світових змагань, але сильна своїми ідеалами й готовністю на жертви.

В чотирилітній борні виробилась вона на першорядну боеву одиницю, яку і влада цінила і вороги шанували. Її існування було найнадійнішою сторожею політичних прав галицьких українців, а її праця і змагання найкращою пропагандою ідеї збройної боротьби за незалежність нації. Вже в 1917 р. частина У.С.С. станула на допомогу Центральной Раді. В 1918 р. У.С.С. започаткували листопадовий зрив, щоб з'єднати весь український нарід до боротьби за Українську Державу.

З М І С Т

	Стор.
1. Початки У.С.С. і перші походи	3
Початки стрілецької організації	3
Мобілізація У.С.С.	6
У.С.С. у Стрию й на Закарпатті	10
Перші бої	11
На партизантці	13
Офензива в жовтні 1914 р.	15
Зимовий похід в Карпатах	19
2. Офензива 1915 р.	20
Січнева офензива 1915 р.	20
Сотня К. Гутковського	22
Реорганізація легіону	23
Бої за Маківку	25
Бої за Болехів	27
Бої за Галич	29
Бій під Заваловом	30
Бої під Стрипою	31
Бій під Семиківцями	33
В Соснові й на Веселій над Стрипою	36
3. Бої над Золотою Липою	39
Лисоня	39
Бої на Дяких Ланах і в Потуторах	41
Гуцульська сотня	43
Російська революція. Бій під Конюхами	44
Похід до Збруча	47
4. Організація У.С.С.	49
Розвиток організації У.С.С.	49
Боеві формації	50
Помічні формації	53
Випік У.С.С.	55
Кіш У.С.С.	57
Пресова квартира і Боева Управа	60
Загальна характеристика	60

Формат 64x80¹/₁₆. Обсяг 4 друк. арк. Зам. 3037. Тираж 25000 прим.

Львів, друкарня УВС Львівської області, вул. Кривоноса, 1.